

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології,
соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ НА ЗАСАДАХ
ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Фіалковської Тетяни Олександрівни

Науковий керівник:

Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри
дошкільної освіти,

Рецензенти:

Аніщук А.М., к. пед. н., доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя,

Шевчук М.О., к. пед. н., доцент кафедри
педагогіки, початкової освіти, психології та
менеджменту Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11. 2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2022

Фіалковська Т.О. Педагогічні умови економічного виховання старших дошкільників на засадах етнопедагогіки. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2022. – 84 с.

Робота присвячена розкриттю теоретичних та практичних засад такої важливої проблеми сьогодення, як економічне виховання дітей старшого дошкільного віку. Важливим засобом економічного виховання визначається народна педагогіка – етнопедагогіка. Упродовж віків народна вихована система накопичила багатий ресурс щодо формування у дітей явлень економічного спрямування, умінь розпоряджатися грошима, бути заощадливим тощо. Автором досліджено проблему на теоретичному та емпіричному рівнях. Розроблено критерії та показники економічної вихованості дітей 6-7 років та на основі експериментального вивчення стану практики закладу дошкільної освіти визначено три рівні її сформованості. Виявлено чинники впливу на ефективність роботи з економічного виховання дітей у ЗДО з урахуванням етнопедагогічної складової. Запропоновано програму експериментальної роботи щодо використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: економічне виховання, економічна освіта, економічна соціалізація, економічні уявлення, етнопедагогіка, діти старшого дошкільного віку.

Fialkovskaya T. O. pedagogical conditions of Economic Education of senior preschool children on the basis of ethnopedagogy. - Qualification work. Nezhin, 2022, p. (in Ukrainian). 84 p.

The work is devoted to revealing the theoretical and practical foundations of such an important problem of our time as economic education of older preschool children. Folk pedagogy - ethnopedagogy-is defined as an important means of Economic Education. Over the centuries, the people's educated system has accumulated a rich resource for the formation of economic ideas in children, the ability to manage money, be economical, and so on. The author investigated the problem at the theoretical and empirical levels. Criteria and indicators of Economic Education of children aged 6-7 years are developed, and on the basis of an experimental study of the state of practice of preschool education institutions, three levels of its formation are determined. Factors influencing the effectiveness of work on the economic upbringing of children in health care are identified, taking into account the ethnopedagogical component. A program of experimental work on the use of the principles of ethnopedagogy in the economic education of older preschool children is proposed.

Keywords: economic education, economic education, economic socialization, economic representations, ethnopedagogy, older preschool children.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ЕТНОПЕДАГОГІКИ	9
1.1. Наукові підходи до проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку.	9
1.2. Українська етнопедагогіка як педагогічне підґрунтя економічного виховання дітей дошкільного віку	15
1.3. Програмово-нормативне забезпечення економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	24
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ЕТНОПЕДАГОГІКИ	26
2.1. Програма та результати констатувального експерименту	26
2.2. Педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки	44
2.3. Експериментальна програма з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки в умовах ЗДО та сім'ї	49
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	55
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Особливої актуальності в останні роки процес економічного виховання дошкільників став предметом пильного вивчення. Сучасна дитина з перших років життя потрапляє в середовище, наповнене економічними поняттями і процесами. Тому економічне виховання необхідно починати саме з дошкільного віку, коли дітьми набувається перший досвід в елементарних соціальних, в тому числі економічних відносинах.

У педагогічній науці обговорюються різні аспекти проблеми економічного виховання дошкільнят: прилучення до економіки, початкове економічну освіту як один з факторів економічної соціалізації, що вказує вплив на складаються відносини дитини до матеріальних і духовних цінностей і становлення його особистості (А. Шатова); економічну освіту дітей (А. Смоленцева); формування основ економічної культури (Е. Курак); становлення економічної соціалізації дітей (Є. Козлова); формування у дітей старшого дошкільного віку економічних знань (Л. Галкіна); усвідомлення дітьми економічних понять (Л. Голуб). Однак при всьому різноманітті проблем маловивченими залишаються педагогічні умови економічного виховання дітей в ЗДО.

Сучасні вітчизняні дослідники аналізують різні аспекти економічної освіти дітей та дорослих (В. Аліман, С. Бабенко, М. Вачевський, А. Вихрущ, З. Гіптерс, С. Злупко, І. Курляк, Л. Лук'янова, О. Михайлов, Н. Ничкало, О. Падалка, І. Прокопенко, Б. Ступарик, Г. Товканець, І. Цепенда, О. Шпак та ін).

Дошкільний вік є найсприятливішим періодом для процесу економічної соціалізації дітей, формування в них таких якостей особистості, як, бережливість, економність, заощадливість тощо. У дослідженнях характеру виховного впливу на соціалізацію дітей важливий внесок зробили видатні зарубіжні та вітчизняні психологи та педагоги Е. Фромм, Д. Бомрид, І. Кон, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Козлова, Г. Андреева, Е. Еріксон, Л. Вигодський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін. Дослідження щодо визначення структурних

складових економічної соціалізації здійснювали В. Москаленко, О. Дейнека, А. Журавльова і ін.

Як українські так і зарубіжні дослідники значну увагу зосередили на стадії, які проходять діти в розумінні економічних процесів, станів, понять (А. Страусс, К. Дезінгер, Р. Саттон, Г. Ферт та ін.); фактори, що впливають на процес економічної соціалізації (Г. Маршалл, Л. Магрудер, А. Фьонем, П. Веблі, М. Сігал, Д. Швалб, А. Клеа, К. Черьомухіна, І. Зубіашвілі та ін.); особливості економічної соціалізації на різних вікових етапах (С. Козлова, Г. Авер'янова, Т. Дробишева, Я. Курінний, А. Фенько, В. Хащенко та ін.); розвиток економічного мислення дітей через засвоєння понять (І. Зубіашвілі, Р. Ягода, О. Козлова, Н. Побірченко); економічне виховання дошкільників (А. Смоленцева, А. Шатова, Н. Грама, Є. Курак та ін.).

Однак, у процесі економічного виховання, як засвідчив аналіз наукових джерел, на сьогодні недостатньо використовується педагогами потенціал етнопедагогіки. Вона є невичерпним джерелом народної педагогіки із різних аспектів навчання й виховання дитини. Необхідністю здійснення наукової роботи щодо запровадження засад етнопедагогіки у процес економічного виховання дітей 6-7 років обумовлюється **актуальність нашого дослідження.**

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами етнопедагогіки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні засади проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку та розкрити сутнісні основи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити специфіку української етнопедагогіки у галузі економічного виховання дошкільників.
3. Розробити критерії, показники та запропонувати рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку з урахуванням основ

етнопедагогіки.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку з урахуванням засад етнопедагогіки.
5. Запропонувати методичні матеріали щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки в умовах ЗДО та сім'ї.

Об'єкт дослідження: економічне виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку з урахуванням засад етнопедагогіки.

Гіпотеза дослідження полягала у тому, що процес економічного виховання дітей старшого дошкільного віку з урахуванням засад етнопедагогіки у закладі дошкільної освіти набуде більшої ефективності за дотримання наступних педагогічних умов:

- 1) забезпечення готовності вихователів до реалізації засад етнопедагогіки у навчанні дітей економічності споживання;
- 2) збагачення соціально-економічного досвіду дітей засобами етнопедагогіки;
- 3) підтримка у сім'ї економічного виховання дітей на засадах етнопедагогіки.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення даних, класифікація.
- *емпіричні:* індивідуальна бесіда з дітьми, бесіда за запитаннями; анкетування батьків і педагогів; опитування дітей.
- *методи математичної статистики* та графічної обробки результатів.

Теоретичне значення та наукова новизна роботи визначається тим, що:

- теоретично обґрунтовано проблему економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;

- розкрито роль етнопедагогіки в економічному вихованні старших дошкільників;
- здійснено теоретичний аналіз нормативної бази дошкільної освіти щодо з'ясування місця етнопедагогіки у змісті її комплексних програм щодо економічного виховання дошкільників;
- розроблено критерії та показники економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку з включенням елементів етнопедагогіки;
- виявлено та обґрунтовано рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку;
- розроблено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки;
- розроблено та презентовано експериментальну програму щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки.

Практичне значення роботи полягає в доборі діагностичних методик вивчення педагогічних умов формування в старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності та в розробці авторської програми, матеріали якої може використовувати педагогічний персонал ЗДО в роботі з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Дослідження проводилося на базі Щасливського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Ромашка» Пристоличної сільської ради Київської області.

Апробація результатів здійснювалася через:

Участь у конференціях:

1. XVI Міжнародна науково-практична конференція «Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних і пандемічних викликів», м. Рівне, РДГУ, 17-18 листопада 2022 р.
2. II звітній вузівській науково-практичній конференції «Сучасна

дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: для студентів спеціальності "Дошкільна освіта" НДУ імені Миколи Гоголя 22 червня 2022 року. Тема доповіді: «Економічне виховання дошкільників як психолого-педагогічна проблема».

3. Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 19 жовтня 2022. Тема доповіді:

Друці статей:

1. Фіалковська Т. «Економічне виховання дошкільників як психолого-педагогічна проблема». Збірник матеріалів II звітної вузівської науково-практичної конференції «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: для студентів спеціальності "Дошкільна освіта" НДУ імені Миколи Гоголя 22 червня 2022 року. С. 142-147.
2. Фіалковська Т. Збірник наукових статей студентів спеціальності "Дошкільна освіта" / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 93-96.

Структура дослідження: кваліфікаційна робота складається зі змісту, вступу, двох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, з них – 60 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 6 сторінок – 64 позиції. Робота містить 3 діаграми, 4 таблиці та 9 додатків на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

1.1. Наукові підходи до проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку

Серед найбільш актуальних проблем, пов'язаних із соціалізацією дитини дошкільного віку упродовж останніх десятиліть залишається така, як *економічне виховання*. Слід зазначити, що раніше вона розглядалася переважно у контексті ознайомлення дітей із суспільним довкіллям. Про це засвідчують праці вчених А. Богущ, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Н. Дудник, Р. Жадан, Л. Кларіної, О. Козлової, Е. Курак, А. Шатової, А. Смоленцевої та ін.

Відповідно до перегляду позицій щодо розвитку та виховання дітей дошкільного віку, підготовки їх до життя у соціумі, про що було зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти (ред. 2012 р.), а під економічним виховання дитини-дошкільника розглядався процес, що має характер мікро соціалізації, визначає суттєвий вплив на особистісне його становлення, а також формує ставлення до використання та споживання матеріальних та духовних цінностей [14].

Зазначимо, що нині такі підходи було дещо змінено й оновлено. Ураховано стан розвитку суспільства, культури та освіти, європейську освітню практику, зокрема – концепцію сталого розвитку. Т. Мельничук визначає економічне виховання як організовану діяльність, спеціально створену систему роботи з дітьми або учнівською молоддю, яка спрямована на формування у них економічної свідомості [34, с. 94].

Дослідниця А. Іванова, спираючись на аналіз психолого-педагогічних

джерел з обраної нами проблеми, вказує на те, що стосовно дітей дошкільного віку можна говорити про такі економічні знання та уявлення, які в спеціальних дослідження називають «малою економікою», «родинною економікою», «дитячою економікою» тощо. Це пояснюється специфікою сфери економічного життя людей, якої стосується процес економічного виховання дошкільників, їхніми віковими можливостями щодо розуміння основних понять та уявлень у даній галузі [24, с. 18].

Для сучасної дошкільної освіти характерний такий напрямок роботи з дітьми, як виховання у них основ культури споживання. Незважаючи на те, що економічне виховання дошкільнят за кордоном має тривалу історію Д. Лассар, Б. Пере (Франція), Д. Фрідман (Канада), Дж. Брунер, К. Гудмен, р. Саттон (США) та ін., у нашій країні увагу на економічне виховання дошкільнят було звернено в останнє двадцятиріччя. Н. Кривошея вказує на те, що, економічне виховання дітей старшого дошкільного віку безпосередньо розглядалося науковцями у контексті трудового виховання [28]. Це ж думку підтримує Я. Курінний, який констатує, що в дошкільній педагогіці економічне виховання розглядалося в контексті вирішення завдань морального і трудового виховання [29, с. 124]. Н. Маркіна зазначає, що формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку довгий час не було предметом спеціального дослідження у вітчизняній дошкільній педагогіці [31, с. 270]. Проте в останні роки науковий інтерес до економічного виховання дошкільнят значно виріс. У сучасній дошкільній педагогіці дану проблему вивчають Т. Атрощенко, А. Галахова, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Дудник, С. Іванчук, Н. Кривошея, А. Сазонова, Л. Фесюкова та інші автори.

Економічне виховання – це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної свідомості дітей. У процесі економічного виховання засвоюється сума понять і уявлень про економіку, виробничі відносини, працю дорослих [36, с. 8].

Існує думка: чим пізніше дитина дізнається, що таке гроші, в чому їх значення, тим краще. За кордоном підготовці підростаючого покоління до життя праці, до вміння заробляти гроші приділяється велика увага (Оертель, Френе і ін.). На думку дослідників економічні програми для дошкільнят дозволяють формувати економічне мислення, поважати людей, які вміють працювати в бізнесі.

Із поняттям економічне виховання тісно пов'язане таке, як *економічна освіта*. У до слідженні І. Ярити дане поняття трактується як неперервний процес, спрямований на формування в особистості відповідних знань та уявлень, а також умінь економічної діяльності, які дозволяють людині повноцінно функціонувати у суспільстві, у системі його фінансових відносин [63, с. 100].

Економічна освіта дітей є процесом, який відбувається на загальнодидактичних засадах. Він зумовлює необхідність урахування вікових особливостей дітей з тим, щоб методично правильно організувати проведення різних форм навчальної та виховної роботи. Основною організаційною формою щодо надання дітям економічних знань, відповідно до вимог чинних програм дошкільної освіти, є заняття. Як правило, це заняття з ознайомлення дітей із соціумом [57]. Проте, інтегрований підхід в освіті передбачає можливість вкраплення навчального матеріалу з дитячої економіки у зміст занять з навчання дітей математики, ознайомлення з природою, занять з народознавства тощо.

Н. Дудник зазначає, які ж саме економічні поняття та уявлення має засвоїти дитина старшого дошкільного віку в процесі економічної освіти. Серед таких уявлень, зокрема:

- важливість праці у житті людини;
- обмеженість економічних і життєвих можливостей людини, неможливість мати «все, що забажаю»;
- необхідність виховання у собі можливості відмови від нездійснених

або непотрібних життєвих прагнень, пов'язаних із придбанням певної речі;

- необхідність виховання у собі ощадливості та раціональності у користуванні ресурсами різного роду;
- необхідність мудрого користування природними ресурсами як самому, так і родині, громаді, на планеті Земля [18, с. 103].

Результатом економічної освіти визначається набуття відповідної *економічної грамотності*. Під даним поняттям Н. Грама розуміє набуту особистості сукупність знань, умінь та уявлень у галузі економіки, а також можливість прийняття рішень, пов'язаних з економічними стосунками з урахуванням віку людини [10, с. 59]. На думку дослідниці, використання дітьми набутих знань та умінь економічної грамотності не відноситься лише до обрахунків при купівлі, але є комплексним щодо знань з природознавства, математики, праці, суспільного довілля тощо.

Дослідниця Н. Дудник трактує вищезазначене поняття як прийняття життєво й економічно важливих, виважених, обміркованих рішень, які стосуються розподілу, використанням людиною її власних чи спільних коштів. При цьому, як зазначає Н. Дудник, головною умовою правильного господарювання та витрачання коштів є знання людиною дії економічних законів, правил торгівлі, норм економічного життя, а також міцних навичок користування даними категоріями [17, с. 9].

Н. Грама вказує на те, що найкращою базою для закріплення набутого комплексу знань та практичних умінь з дитячої економічної грамотності є три сфери: сім'я дитини, заклад дошкільної освіти, суспільство [11, с. 12].

Н. Дудник звертає увагу на специфіку періоду дитинства у набутті економічної грамотності й тих специфічних елементів економічної діяльності, яка можлива у дошкільному віці. До неї можна віднести: розуміти на доступному рівні природу та функцію грошей, їх роль у власному житті та сімейному господарюванні, категорії, пов'язані із сімейним

господарюванням (економність, працелюбність, раціональність витрат тощо). також важливо навчити малюка розмірковувати про свої бажання купівлі та майбутні економічні витрати [17, с. 12].

Наступним, ключовим для нашого наукового дослідження, є поняття «*економічна соціалізація*». У дисертаційному дослідженні С. Фери цей феномен розглядається в контексті загального процесу соціалізації. Дослідниця вказує на те, що визначається як процес формування економіко-психологічних характеристик особистості через засвоєння нею економічних цінностей суспільства в ході здійснення економічної життєдіяльності [56, с. 8]. Визначено, що економічна соціалізація на етапі старшого дошкільного віку є процесом засвоєння елементарних економічних понять, формування базових економіко-психологічних якостей особистості та набуття навичок рольової поведінки, що імітує економічні відносини. Вона розглядається з точки зору трьохкомпонентної структури соціалізації. Виділяються когнітивний, афективний та поведінковий компоненти [там само].

У працях В. Москаленка на основі запропонованої ним структурної моделі соціалізації виокремлено складову економічної соціалізації на основі економічних цінностей суспільства. Зазначимо, що будь-які суспільні цінності дитини засвоює у процесі набуття нею досвіду (життєвого, соціального, економічного тощо) [36, с. 18].

С. Іванчук вказує на те, що сім'я визначається тим інститутом, який може сприяти набуттю малюком позитивного досвіду, який здатний максимально сприяти ознайомленню із нормами та правилами суспільного життя. С. Матвієнко говорить, що під «специфічними цілеспрямованими способами передачі соціального досвіду визначаються навчання та виховання» [33, с. 24].

В економічній соціалізації, на думку О. Козлової, відіграє фактор психологічної структури родини (із такими підсистемами, як виховна, господарська, економічна тощо). такі елементи сімейного життя, як покупки у крамниці, турбота про менших дітей, прибирання у квартирі є елементами

не тільки сімейного виховання, але й раціонального ведення господарства [27, с. 35].

За В. Москаленко, економічна соціалізація здійснюється у процесі взаємодії особистості із економічними цінностями суспільства. При цьому важливо відмітити, що таке входження дитини у світ соціальних та фінансових відносин має обумовленість ментальністю певного народу, життєвим укладом спільноти людей, серед яких зростає малюк [36, с. 10].

Т. Мельничук вказує на те, що економічна соціалізація може розглядатися у більш широкому, загальному значенні, як процес становлення відповідного мислення. Це, у свою чергу, потребує набуття особистістю відповідного досвіду дій в економічній сфері. Для дитини-дошкільника такою сферою, перш за все, постає сім'я, де її привчають до посильних фінансових операцій, спільно з нею відбуваються покупки тощо [34, с. 95].

Цю ж думку підтримує І. Сасова, наголошуючи на тому, що за рахунок виконання доручень батьків, набуттям умінь розпоряджатися власними кишеньковими грошима, здійснювати покупки для родини, дитина включається у соціальний спосіб життя, тобто – соціалізується. З іншого боку, чим ефективнішою є така соціалізація, тим більш принадно розширюється та поглиблюється економічний досвід малюка [49, с. 18]. Як зазначає А. Іванова, чим старшими стають діти, тим вони стають більш активними у прийнятті виважених рішень сімейної економіки. Йдеться про необхідні покупки, укладання сімейного бюджету, встановлення способів необхідної економії, проведення ремонту, відкладання коштів на відпочинок тощо [24, с. 15].

Таким чином, у даному підрозділі нами було схарактеризовано ключові поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна соціалізація», «економічна грамота». Усі ці поняття є вагомими аспектами економічного виховання й становлять своєрідний причинно-наслідковий ряд й логічну взаємопідпорядкованість.

1.2. Українська етнопедагогіка як педагогічне підґрунтя економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Пошук нових парадигм розвитку вітчизняної науки і практики створили сприятливі умови для осмислення прогресивного досвіду минулого в області виховання підростаючого покоління на основі досвіду народного виховання і його логічного включення в сучасний освітній процес. У зв'язку з цим зростає необхідність обґрунтування сутності етнопедагогічної спрямованості дошкільного виховання в сучасних умовах, визначення можливості використання прогресивних ідей минулого з позицій їх наступності і розвитку.

Етнопедагогічна спрямованість виховання обґрунтована дидактом Г. Волковим, який у своїх працях розкрив гуманістичні основи народної педагогіки, виділив основні чинники і засоби народного виховання.

Г. Волков вважав, що «створення справді національної школи можливо тільки на етнопедагогічній основі. Народна культура виховання являє собою основу будь-якої культури. Ніяке національне відродження, ніяке відтворення прогресивних народних традицій неможливо без проведення в дію споконвічних традицій виховання, народної педагогіки» [6]. Важливою частиною процесу передачі молодому поколінню накопиченого загальнолюдського досвіду і знань має бути визнання природної і невичерпної цінності досвіду народних культур, живими носіями яких є представники різних етносів. Необхідно відзначити, що заклад дошкільної освіти, а надалі – початкова школа, повинні бути послідовними в застосуванні етнопедагогіки, так як вона є продовженням «школи материнської» [6, с. 10].

Етнопедагогічна спрямованість дошкільного виховання розглядається нами як ціннісний вектор розвитку дошкільного виховання, обумовлений, з одного боку, ідеальним чином соціально-особистісних якостей вихованця, в якому знайшли відображення загальнолюдські та етнокультурні цінності, а з

іншого боку, процесом по досягненню цієї мети.

Проблемами запровадження української етнопедагогіки в сучасні освітню практику займалися, зокрема, Г. Ващенко, М. Стельмахович, Ю. Руденко, М. Маринович, В. Ликов, В. Мосіяшенко та інші вчені.

П. Чернега, В. Луцкай запропонували своє тлумачення терміну українська етнопедагогіка: це наука «про українську народну педагогіку, яка досліджує педагогічний досвід нашого народу з позицій з'ясування оптимальних шляхів і способів реалізації народної педагогічної мудрості у сучасній педагогічній практиці, виявлення раціонального науково-теоретичного і практичного підґрунтя взаємодії української народної педагогіки і педагогічної науки загалом з метою виховання і навчання підростаючих поколінь» [60, с. 439].

Грунтовні наукові розробки щодо етнопедагогіки як науки та можливості використання її засад у сучасній освітній практиці зроблені В. Мосіяшенко, який розкрив педагогічні погляди народу на виховання молодого покоління, розглянув можливості використання основ народного виховання у розумовому, фізичному, моральному, естетичному та інших видах виховання; у народознавчій роботі, використання кращих здобутків козацької педагогіки та українського родинного виховання в умовах сьогодення [35].

Як зазначає Т. Ходєєва, надання виховному процесу етнопедагогічної спрямованості дозволяє з одного боку зберігати і розвивати етнокультурну самобутність, формувати етнічну самосвідомість; з іншого, - виховувати шанобливе ставлення до оточуючих людей, розуміти і приймати інакшість, зміцнювати суспільство [59, с. 154].

Етнопедагогічна спрямованість виховного процесу передбачає його побудову з урахуванням гуманістичних основ народної педагогіки, затвердження основних моральних правил людського буття; передбачає послідовне включення дитини-дошкільника в систему етнічних і загальнолюдських цінностей з використанням народних факторів виховання

з метою розвитку у нього розуміння і прийняття етнокультурного різноманіття, формування етнокультурної компетентності [35; 51; 52; 59].

Дослідження Г. Волкова, І. Кона, М. Стельмаховича, А. Ізмайлова Д. Латишиної та інших показали, що в глибинах народної мудрості закладені ідеї мирного співіснування різних народів, їх співпраці та взаємодії, тому народну педагогіку можна розглядати як основу гуманізації освіти в сучасних соціокультурних умовах.

Оскільки дошкільний вік – це період, коли починає формуватися базис особистісної культури, то це найбільш сприятливий час для розвитку у дитини інтересу і поваги до рідної культури, прийняття різноманіття і специфічності етнічних культур, набуття доброзичливого ставлення до людей незалежно від їх етнічної приналежності [52, с. 34].

Етнопедагогічна спрямованість дошкільного виховання розглядається нами як ціннісний вектор розвитку дошкільного виховання, обумовлений, з одного боку, ідеальним чином соціально-особистісних якостей вихованця, в якому знайшли відображення загальнолюдські та етнокультурні цінності, а з іншого боку, процесом по досягненню цієї мети.

Як зазначає Т. Ходееєва, потенціал використання етнопедагогіки за будь-яких часів визначається національним характером цієї науки про народне виховання, яке краще назвати національним вихованням, бо воно «сповідує, одну і ту ж мету – сформуванню національно свідому особистість, громадянина, який би дорожив усіма надбаннями своєї нації» [59, с. 156].

Етнопедагогічна спрямованість передбачає побудову виховного процесу з урахуванням гуманістичних основ народної педагогіки, затвердження основних моральних правил людського буття; передбачає послідовне включення дитини-дошкільника в систему етнічних і загальнолюдських цінностей з використанням народних факторів виховання з метою розвитку у нього розуміння і прийняття етнокультурного різноманіття, формування етнокультурної компетентності.

3. Гіптерс детально проаналізувала погляди видатних зарубіжних

європейських та українських вчених минулого й визначила, що усі вони визначали важливість раннього залучення дитини до економічного життя. З цим першорядну допомогу може надати родинне виховання, передача дорослими у виховному процесі основ народної мудрості про ощадливість, підприємливість, необхідність набуття професії, турботи про добробут своєї родини [9, с. 20].

Аналізуючи етнопедагогічні засоби, ми прийшли до висновку, що вони диференційовані та пов'язані з формуванням певних рис в особистості. Найбільш поширеними в етнопедагогіці засобами виховання і навчання є прислів'я, приказки, загадки, казки, пісні, билини, ігри, етнокультурні свята. Вони мають велике виховно-пізнавальне значення в організації навчально-пізнавальної діяльності дошкільників, у тому числі – стосовно їхнього економічного виховання, закладання основ соціально-економічного досвіду, залучення дітей до дитячої економіки.

Таким чином, у даному підрозділі нами було розкрито специфіку етнопедагогіки як науки та зазначено, які її засоби можуть бути використані у процесі економічного виховання дошкільників. Зазначено, що основними напрямками щодо використання основ етнопедагогіки в економічному вихованні дошкільників є, зокрема, такі, як: ощадливість, раціональне використання ресурсів, заохочення працьовитості тощо.

1.3. Програмово-нормативне забезпечення економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки

Концептуальні підходи до розвитку та виховання дітей дошкільного віку за різними напрямками освітньої роботи зазначено у державному Стандарті дошкільної освіти в Україні – Базовому компоненті [14]. Про необхідність формування у дитини реального світосприйняття, уміння жити у сучасних умовах, взаємодіяти із соціумом, доцільно діяти у природному

довкіллі йдеться в усіх освітніх напрямках даного державного документу. Однак, зважаючи на вагомість ранньої економічної соціалізації дітей, розробники Базового компоненту виокремили підрозділ «Соціально-фінансова грамотність» освітнього напрямку «Дитина у соціумі» в окрему структуру варіативної частини останньої редакції Державного стандарту дошкільної освіти [14, с. 15].

Ці матеріали, у свою чергу, рубрикуються наступним чином: прояв соціальної компетентності й навичок фінансової грамотності, емоційно-ціннісне ставлення, сформованість знань та навичок у соціально-фінансовій сфері «дитячої економіки». Також у зазначеному підрозділі варіативної частини БКДО виокремлено напрям «Участь батьків», де зазначено, що батьки мають піклуватися у родині про виховання у дитини уміння планувати бюджет, навчати її цінувати й захищати матеріальні й нематеріальні цінності, виховувати заощадливість. Для того, щоб дитина гармонійно соціалізувалася, на думку розробників Базового компоненту, важливо проводити у сім'ї розмови щодо впевненості у собі, підтримки фінансової ініціативності тощо [14, с. 31].

Як зазначає Л. Галкіна, у дошкільному віці у дітей формується первинний досвід орієнтування в елементарних економічних уявленнях, закладається основа майбутнього економічного мислення [8, с. 45]. Спираючись на програму, вихователь вводить дітей у світ предметів, речей, людських взаємин, підводить до розуміння взаємозв'язку між економічним і моральними категоріями «праця», «товар», «гроші», «ціна», «ощадливість», «економність» та інші. Діти вчать правильно ставитися до реклами, розумно витратити гроші, не заздрити придбанням однолітків (нові іграшки). Все це наближає дошкільнят до реальності, що в подальшому полегшить їм життя [там само].

На думку О. Козлової, економіка передбачає вирішення ряду питань, серед яких: звідки для людини беруться ресурси (кошти, матеріальні цінності). Й ними не обов'язково є гроші. Достатньо мати результати

садівництва або городництва затим, щоб розуміти, що ці ресурси будуть корисними для родини [27, с. 31].

Методичні основи щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку відображено у сучасних програмах дошкільної освіти (дод. А). Аналіз їхнього змісту дозволить визначити підходи до організації освітнього процесу, а саме, яким чином програмовий зміст може бути відображеним у формах роботи з дітьми, які напрями освітньої роботи будуть найбільш доцільними.

А. Сазонова, здійснивши аналіз програм з економічного виховання (А. Сазонова, Л. Книшова, Г. Шатова, Е. Курак, Н. Клавдієва, О. Попова) визначає найбільш вживані елементарні поняття дитячої економіки. На думку дослідниці, їх можна класифікувати за чотирма групами: базові поняття малої економіки, які деталізують процес економічної діяльності [47, с. 14]. Наступна група понять характеризує певне економічне явище, об'єкт або предмет, який задіяно у даному процесі (чек, покупка, решта, обмін); деякі з понять економічної діяльності (обмінати, заощадити, придбати, купити); основні характеристики людини як об'єкту економічних дій (заощадлива, жадібна, щедра); поняття, що характеризують економічні дії, придбання або виготовлення товарів, надання послуг [48].

Слід зазначити, що однією із перших державних програм, яка визначила економічне виховання дітей самостійним напрямом роботи, була програма розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» (2017 р.). В окремому розділі програми «Основи економічної культури» визначався зміст роботи з дітьми у надавалися показники економічної компетентності дитини. Такі матеріали розміщувалися у Розділі «Предметно-практична діяльність» за освітньою лінією «Дитина у світі культури» для середньої та старшої груп [55].

Так, з п'ятого року життя, згідно програми, дітям варто надавати доступні поняття «малої економіки» та сприяти осмисленню рис характеру, пов'язаних з економічністю. Це такі риси, як: ощадливість, бережливість та

дотичних до цього – працьовитості, наполегливості, чесності. Дітей ознайомлюють із поняттям «товар» та в яких торговельних закладах його можна придбати [55, с. 103].

Із середньої групи дітей починають ознайомлювати із професіями дорослих, акцентуючи на тому, що працьовиті люди завжди у народі в повазі. Той, хто працює, завжди може забезпечити себе та свою родину. У віці п'яти років діти ознайомлюються із способами заощадження природних ресурсів, зберігання продуктів тощо.

У сучасній редакції програми «Українське дошкілля» (2022 р.) також віднайшло місце проведення роботи із соціально-економічного виховання дошкільників. Так, стосовно дітей старшого дошкільного віку поглиблюються їхні знання з попередніх напрямів «малої економіки», проте додають такі, як етичне поводження у торгових закладах, поняття «ціна», порівняння економічних категорій «дорого-дешево» тощо [46].

В освітній програмі для дітей від 2 до 7 років «Дитина» (ред. 2020 р.) виокремлено підрозділ «Економічне виховання» у розділі «Соціальний світ: хто поряд зі мною» [15, с. 152]. У змісті роботи стосовно дітей середнього дошкільного віку звертається увага на можливість надання дітям про роботу, професії, виробництво з урахуванням місцевих особливостей. Звертає увагу такий елемент роботи, як надання дітям уявлень про категорії життя, які неможливо купити за гроші – здоров'я, любов близьких людей, дружбу тощо [15, с. 154].

У програмі «Дитина» стосовно економічного виховання дітей старшого дошкільного віку звертається увага на такі категорії, як: економія ресурсів, сімейний бюджет; помірковане ставлення до покупок, економність тощо. Економічні уявлення дітей розширюються такими, що щастя не залежить від багатства, про виховання поваги до трударів [там само].

В освітній програмі для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» окремим розділом виокремлено такий, як «Господарсько-побутова діяльність». Вказано на специфіку цього виду діяльності дитини, як такої, що

пов'язані із різними видами та формами трудової діяльності дітей та поєднаної із уміннями вести хатнє господарство. Звертається увага на те, яким чином можливо стимулювати дитину до цієї діяльності, заохочувати до оцінки якості та користі виконаного [7, с. 43].

У програмі «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» акцентується на важливості формування у них засад культури споживання. При цьому розглядаються різні сторони життя людини – культура споживання природних ресурсів, культура споживання власних коштів, коштів родини, спільноти та навіть держави. Цьому сприяє формування у дитини конструктивних способів взаємодії з дорослими та однолітками, визначення спільних стратегій діяльності, вчинків, поведінки [16].

В освітню практику закладів дошкільної освіти увійшов проект «Афлатот». Він був запроваджений міністерством освіти та науки України та голландською фундацією «Aflatoun International». Діяльність даної організації у нашій країні відбувалася згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 22.01.2016 № 46 «Щодо упровадження основ соціальної і фінансової освіти дітей дошкільного віку». Проект офіційно започатковано у 16 регіонах України. Згідно програми «Афлатот» (для дітей 3-6 років) малятам пояснюють основи отримання коштів, створення власного та сімейного бюджетів. Їх навчають ощадливості та раціональному витрачання не тільки грошей або сімейного бюджету, але й людських та природних ресурсів, вчать оберегати довкілля [40].

Таким чином, в сучасній практиці дошкільних закладів економічне виховання дітей здійснюється згідно засад державного стандарту та чинних програм дошкільної освіти. Здійснений нами аналіз програм засвідчив, що питанням соціально-економічного виховання дітей приділяється необхідна увага. Проте, у жодній із таких державних документів не віднайшло місце питання етнопедагогічного підходу до формування у дітей знань та умінь дитячої економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У даний час у зв'язку з радикальними змінами в нашому суспільстві, що полягають в становленні ринкової економіки, однією з актуальних проблем дошкільної педагогіки є проблема економічної освіти дітей дошкільного віку. Важливу роль щодо цього відіграють елементарні економічні знання, які можуть засвоїти діти старшого дошкільного віку та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Видатні педагоги та вчені розглядають дошкільний вік як сенситивний період для здійснення економічного виховання, зокрема формування елементарних економічних знань дітей, становлення й розвитку пізнавального інтересу до економіки, елементарного економічного мислення та економічно значущих якостей особистості дитини. Сучасні науковці визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості.

Поняття «засоби виховання» визначається як доцільно організовані методичні шляхи розв'язання виховних завдань. Економічне виховання дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: предметно-розвивального середовища, ігрової діяльності; художньої літератури; спілкування з дорослими; різних видів діяльності дітей (розумова, мовленнєва, зображувальна). Найбільш ефективним засобом економічного виховання є ігрова діяльність.

Економічна соціалізація дітей є процесом поступового формування економічної свідомості особистості у сімейному середовищі на основі повсякденних знань про економічну реальність, прикладу батьківської поведінки та їх системи особистісних цінностей. Саме батьківська модель поведінки у сім'ї виступає одним із чинників економічної соціалізації дітей дошкільного віку та усвідомлення і сприйняття ними домінуючої функції власності і грошей, як системоутворюючих чинників економічної

грамотності. Економічне виховання дошкільників передбачає цілеспрямовану взаємодію дорослого та дитини з метою засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів та якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки.

Основні елементарні економічні поняття, ознайомлення з якими відбувається в дошкільному віці, за А. Сазоною, можна розподілити на чотири групи: ключові економічні поняття, що називають процес економічної діяльності, економічне явище, предмет або об'єкт (чек, обмін); поняття економічної діяльності (придбати, обміняти); базові характеристики економічного стану людини (щедра, добра); поняття економічних дій, товарів та послуг (дорогий, сучасний).

Визначаючи роль етнопедагогічних засобів в економічному вихованні дошкільників, ми орієнтувалися на врахування ідеалу особистості, історично створеного народною педагогікою. Розглядаючи етнопедагогіку як науку, що вивчає народну педагогіку і виступає носієм сукупності ідей, системи знань про відносний ідеал людини як мети виховання, що володіє засобами і факторами навчання і виховання, ми вважаємо, що процес формування можна поліпшити, якщо проектування діяльності дітей в освітньому просторі включає ресурсні можливості етнопедагогічної спадщини.

Особливу роль в економічному вихованні старших дошкільників відіграють твори усної народної творчості - казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки, загадки й малі фольклорні жанри: потішки, заклички, колісанки, забавлянки, жарти та скоромовки. На основі етнопедагогіки можливо не тільки ознайомити дітей із рядом економічних понять, а й сформувати у них базові морально-економічні якості, які стануть орієнтиром у подальшій економічній поведінці та діяльності дитини.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УМОВ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ЗАСАДАХ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

2.1. Програма та результати констатувального експерименту

На теоретичному рівні нами було проаналізовано основні засади економічного виховання дітей старшого дошкільного віку та визначено, який вплив на нього визначає етнопедagogіка, у тому числі – в умовах сучасної практики закладів дошкільної освіти. Проте, необхідним визначалося дослідити реальний стан економічно-виховної роботи з дітьми дошкільного віку, з'ясувати рівень їхньої економічної вихованості, а надалі – запропонувати методичні рекомендації та програму коригувальної роботи, які підвищать ефективність зазначеного вище процесу.

Як виявив здійснений нами аналіз змісту програм дошкільної освіти стосовно опори в навчанні дітей малої економіки, засади етнопедagogіки не віднайшли там належного місця. Таким чином, на нашу думку, дещо втрачається механізм соціалізації дітей, набуття ними життєвого та економічного досвіду. Такий механізм є дієвим, коли в реаліях налагоджені стосунки між людьми різних поколінь, а набутий старшим поколінням життєвий та виховний досвід передається у родині дітям, онукам тощо.

На основі аналізу праць вчених Н. Гавриш [54], Н. Грами [10-11], Р. Жадан [12-13], А. Іванової [23], Н. Кривошеї [28], Я. Курінного [29], В. Кушнір [30], А. Сазонової [47-48], І. Сасової [49] та ін. дослідників нами визначено, що ефективність процесу економічного виховання не буде достатньою лише за умов проведення відповідної роботи з дітьми у ЗДО. Важливу роль щодо «входження» дітей у світ людських економічних відносин відіграє народна педагогіка. Задля з'ясування стану того, наскільки

її засади запроваджуються у практику сьогодення закладів дошкільної освіти, нами було розроблено програму констатувального експерименту.

Мета експерименту: вивчення реального стану практики ЗДО щодо з'ясування рівня економічної вихованості дітей 6-7 років та ефективності процесу економічного виховання дошкільників.

Завданнями констатувального експерименту стали:

1. Визначення рівня економічної вихованості старших дошкільників.
2. Вивчення практичної діяльності вихователів садочка з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку та з'ясування місця етнопедагогіки у даному процесі.
3. Виявлення особливостей економічного виховання дітей з включенням етнопедагогічних засад в умовах сім'ї.

Проведення експерименту відбувалося у трьох напрямках – зі старшими дошкільниками, їхніми батьками та педагогами закладу освіти.

Програма експерименту базувалася на проведенні трьох взаємопов'язаних етапів. На *першому етапі* здійснювалася розробка критеріїв та показників економічної вихованості малят старшої групи, а також тих методів діагностики, які були б здатні виявити рівні сформованості означеної вихованості. Для розробки методик діагностування ми використовували дані праць науковців А. Сазонової [47], А. Іванової [23], Е. Клавдєвої [58], А. Шатової [61] та ін. Також було розроблено ряд авторських методик, про що буде йтись нижче. Робота над розробкою методик проходила у всіх напрямках експерименту.

Розглянемо більш детально критерії та їх характеристики щодо з'ясування рівнів економічної вихованості дітей.

Інформаційний критерій спрямований на визначення розуміння старшими дошкільниками основних економічних понять і сформованості у них уявлень дитячої економіки. Для розробки даного критерію важливим визначалася відповідність понять, які входили до переліку тих, що були

включені до методики діагностування дітей, тим, що зазначені у Програмі розвитку й виховання дітей (для старшої групи). До таких понять ми обрали такі, як: гроші, товар, покупка, магазин, економність, ощадливість. Ми вважали за потрібне з'ясувати, наскільки діти визначають залежність якості життя людини від праці, обраної професії. Ми також з'ясовували, наскільки діти володіють розвиненою лексикою економічної спрямованості та визначають її у відповідних в сюжетно-рольових іграх.

Показники інформаційного критерію: наявність знань та уявлень економічного характеру, володіння лексичним запасом, пов'язаних з економікою.

Діагностичні методики, дібрані до цього критерію:

- 1) індивідуальна бесіда з дітьми щодо виявлення розуміння дітьми основних економічних понять (дод. Б).
- 2) словниковий тест (адаптована методика А. Сазонової) щодо з'ясування особливостей лексичного запасу дітей 6-7 років стосовно «малої економіки» (дод. В).

Мотиваційний критерій спрямований на визначення сформованості у дітей інтересу до сфери економічного життя людей, усього, що пов'язано із родинною економікою. Даний критерій має визначити, наскільки окремі із загальнолюдських цінностей є пріоритетними для дитини й, навпаки, чи не закладено у дітей у родинному вихованні псевдо цінності економічної спрямованості.

Показником цього критерію було визначено домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності.

Критерій діагностувався за допомогою проведення бесіди за ситуаціями економічного характеру, розробленою автором (дод. Г).

Діяльнісний критерій визначав можливості дітей щодо оперування набутими знаннями та уявленнями елементарної економіки в сюжетно-рольових іграх. Нам визначалися важливим встановити, наскільки діти здатні виявляти те, що засвоїли на заняттях у ЗДО та у родині щодо необхідності

розпоряджатися коштами, заощаджувати, вести господарство тощо. У процесі ігор діти визначають можливості вияву розсудливості, здатності вислуховувати інших щодо купівлі необхідних продуктів або речей тощо. Як відомо, й це засвідчує народна педагогіка, практична діяльність людей, їхня участь у господарюванні, допомозі дорослим є підґрунтям для виховання у дітей самостійності, працелюбності, розсудливості тощо.

Показники діяльнісного критерію – уміння виконувати елементарні економічні дії щодо першочергових родинних потреб та в ігрових умовах.

Діагностування діяльнісного критерію проводилося через спостереження за сюжетно-рольовою грою дошкільників (дод. Д).

Другий етап констатувального експерименту визначав проведення його процедури. Експеримент проводився на базі ЗДО у період з 17.01.2022 року по 18.02 2022 року. До нього було залучено 18 старших дошкільників, 14 вихователів та 26 батьків дітей старшої групи. Розподіл дітей на групи експерименту не відбувався. Дослідження проводилося на базі Щасливського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Ромашка» Пристоличної сільської ради Київської області.

Третій етап – обробка та аналіз отриманих даних констатувального експерименту. Зупинимося більш детально на висвітленні отриманих результатів.

У напрямі роботи з дітьми 6-7 років було визначено наступне. За **інформаційним критерієм** економічної вихованості нами проводилася *індивідуальна бесіда зі старшими дошкільниками*. Мета бесіди: виявити адекватне розуміння малятами основних економічних понять на вербальному рівні відповідно до віку.

У відповідях на питання №1 95% респондентів вказало на те, що гроші потрібні людині з тим, щоб купувати усе необхідне. Завдяки грошам можна прогледуватися та купити собі необхідні речі для життя. В уточненні даного питання 65% опитуваних вказало, що у їхніх родинах грошам приділяється

велика увага. Мама й тато часто говорять про те, що необхідно купити для сім'ї, на що витратити. Також діти зазначили, що часто дорослі говорять про оплату комунальних витрат, про те, що здорожчали продукти харчування, що слід зробити певні запаси на зиму. Решта, майже 35% малюків зазначили, що їх дорослі не долучають до таких розмов. Це вважається у сім'ї справою дорослих – розподіляти кошти та роботи необхідні покупки.

Визначаючи роль грошей у житті людини, діти визначали у відповідях, наскільки вони становлять пріоритетні цінності у порівнянні з іншими (здоров'я власне та близьких; лад у родині; мир у країні тощо).

З тим, 55% респондентів вказало на те, що грошу посідають чільне місце у системі їхніх цінностей, потім можна назвати здоров'я близьких – 25% опитуваних, власне здоров'я як цінність визнало 10% респондентів. Що 10% старших дошкільників не змогли назвати жодної із ціннісних категорій, включаючи й гроші. Отже, для сучасних дітей гроші та усе, що пов'язане із статками родини, її добробутом має важливу значення. Ставлення дітей до фінансів обумовлюється статками, можливістю придбання необхідних речей тощо.

У відповіді дітей на питання №4 ми визначили, що працьовитість є зрозумілою для малюків категорією, вони усвідомлюють необхідність праці у житті людини. 80% дітей вважають своїх батьків дуже працьовитими, ще 15% - вважають, що достатньою мірою батьки працюють для благополуччя родини. 5% дітей не відповідали на це питання.

Стосовно визначення власного ставлення до працьовитості як умови власного фінансового благополуччя, отримані результати відповідей дітей представлено у діагр. 2.1. З неї визначається, що лише 45% дітей 6-7 років вважають себе трудівниками, люблять працювати та пов'язують своє життя із працею й сімейним благополуччям.

Проте, 40% не визначають любов до праці життєвим пріоритетом, а 15% взагалі не роздумують над таким аспектом життя.

Діаграма 2.1. Відсоткове визначення відповідей дітей щодо розвиненості у них працелюбності як умови майбутнього фінансового благополуччя у житті

В уточненні відповіді на вищезазначене питання ми визначили від малят, що у досягненні успіху та добробуту у житті можуть допомогти їм у подальшому: батьки (40% відповідей), родичі (25%), гарна освіта (25%), удача в житті (10%). Таким чином, діти, швидше за все, через усвідомлення логіки розмов дорослих, вибудували для себе ряд чинників, які можуть сприяти їхньому майбутньому фінансовому благополуччю.

У відповідях дітей на питання №6 щодо залучення малят до родинних покупок, 66% опитуваних зазначило, що вони регулярно, за проханням батьків купують хліб або батон. 25% малюків вказало, що можуть також у найближчій крамниці купувати дрібні речі по господарству поряд із хлібобулочними виробами. Майже 9% малят практично не залучені до допомоги дорослим щодо купівлі доступних для них речей.

Нас цікавило, якою мірою у родині визначається важливість раціонального господарювання, доцільного розпорядження коштів та інших ресурсів. Отримані щодо цього результати представлено у діагр. 2.2.

Діаграма 2.2. Відсоткова характеристика ставлення до економності у родинах дітей

Як визначається з діаграми, на думку старших дошкільників, у 45% сімей заощадливість стала нормою життя. Дорослі вміють правильно розподіляти кошти й гроші майже завжди є у родині. Ще 30% родин, за оцінкою респондентів, скоріше схильні до ощадливості, ніж бездумно витрачають кошти. 25% дітей 6-7 років не змогли проаналізувати стан родинної економіки з огляду на доступне їм розуміння раціонального ставлення до грошей та ресурсів.

З тим, щоб діти навчилися правильно господарювати, з давніх часів у родинах використовувалися перлини народної мудрості – прислів'я, примовки, пісні тощо. Вони є елементом соціального та економічного досвіду, тому мають відтворюватися і в сучасності. Однак, у відповідях на питання №8 стосовно того, чи вживають у побутовому спілкуванні батьки такі елементи паремії, лише 15% опитуваних вказало на це. Решта дітей надала негативну відповідь щодо використання елементів етнопедагогіки в їхньому родинному колі.

Отже, за результатами індивідуальної бесіди з дітьми ми встановили, що з окремих позицій економічного виховання вони мають недостатньо розвинені й ґрунтовні до віку уявлення. Основи фінансового життя сприймаються часто нами декларативно, з отриманих знань у закладі дошкільної освіти. Родинне виховання не має чіткого підґрунтя, пов'язаного із роллю грошей, праці, економії в житті людини. Діти ситуативно включаються до економічного життя сім'ї, а засади етнопедагогіки у цьому питанні практично не використовуються.

Перейдемо до аналізу результатів проведеного нами зі старшими дошкільниками *словникового тесту*.

Мета діагностичної методики: виявити сформованість економічної лексики в активному словникові малят.

Матеріал: малюнки економічного змісту (ринок, покупка, супермаркет, решта, вибір, ощадливість у користуванні водою тощо).

Процедура проведення. Дитині демонструється малюнок і дається завдання: розповісти якомога більше за сюжетом малюнка.

Ми з'ясували, що 78% дітей 6-7 років розуміють зміст найбільш важливих для них економічних понять, правильно вживають ці поняття та можуть надати їм відповідне коротке роз'яснення. Проте, коли ми розширювали процедуру тесту до надання словесного опису певної ситуації, діти переважно констатували найпримітивніші факти. Наприклад: «діти стоять коло каси» (Аріна Д.), «з мамою у супермаркеті» (Павло С.), «вибирають, де купити картоплю на ринку» (Христина В.). Такий характер відповідей дітей нами зафіксовано у 75% розгорнутих опитувань. За допомоги експериментатора, змогли покращити свої відповіді 40% респондентів, ½ опитуваних продовжувала надавати короткі, безсюжетні відповіді з вживанням 1-2 термінів, пов'язаних із економікою. Лише 18% старших дошкільників були у змозі побудувати відповідь уживанням 5-6 понять економічного характеру.

Результати розподілу дітей старшого дошкільного віку за інформаційним критерієм економічної вихованості надано у табл. 2.1:

Таблиця 2.1

Розподіл старших дошкільників за інформаційним критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	
	осіб	%
<i>високий</i>	2	10
<i>достатній</i>	6	30
<i>низький</i>	10	60

Із даних таблиці визначається, що більше, ніж половина майбутніх учнів першого класу мають обмежені знання економічного характеру. В їхньому лексичному запасі відсутні ті елементи, які дозволяють їм аргументовано обстоювати свою думку щодо певних економічних питань, доступних їм по віку.

Перейдемо до висвітлення результатів, які ми отримали за **мотиваційним критерієм** економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Задля його діагностики нами було розроблено *бесіду за ситуаціями економічного характеру*.

Мета проведення бесіди: визначення наявності мінімальної економічної лексики в пасивному мовленні дітей; виявлення уміння пояснити ситуацію та запропонувати правильний варіант вирішення. Нами було запропоновано дві ситуації, розроблені автором, зміст яких діти мали зрозуміти та розкрити якнайширше ті її позиції, які стосувалися економічного життя родини. Бесіда проводилася з кожною дитиною індивідуально, її результати заносилися до відповідного протоколу.

Ми з'ясували, що тільки 40% опитуваних були у змозі достатньо ґрунтовно пояснити усі ті аспекти із життя родини, представлені у ситуаціях, пов'язати їх із такими елементами господарювання, як праця на благо

добробуту у родині, раціональне складання коштів, розумне господарювання, економія тощо.

Більшою мірою діти переймалися самим сюжетом ситуацій, співчували його героям. Майже 50% з тих, хто брав участь в опитуванні, вбачав за необхідне пропонувати якесь рішення щодо виходу із економічної ситуації, яка склалася у родині. Це є свідченням певного життєвого та фінансового досвіду дітей, а також їхніх прагнень щодо допомоги іншим людям.

Найменшою мірою старші дошкільники звертали увагу на важливість правильного ведення господарства – стежити за правильною роботою хатнього обладнання, будівлі, раціонального ведення городництва та його ефективності. Нажаль, ці позиції не відтворилися у відповідях жодного із респондентів. Діти більшою мірою звертали увагу на прості елементи господарювання щодо вкладання коштів тощо. Вочевидь, робота у закладі освіти з економічного виховання дітей базувалася на обмеженому варіанті економічно прийнятної лексики дітей. Робота із ситуаціями економічного характеру, на нашу думку, теж була малознайома дітям.

Ми звернули увагу на те, що 55% дітей можуть пов'язати цінності сімейного господарювання (домашній затишок, достаток, благополуччя у родині) з окремими аспектами витрачання коштів. При цьому 25% респондентів висловили думку про те, що гроші важливі у житті, але не головні. 40% дітей зазначило, що у складних для сім'ї ситуаціях допоможуть люди – рідні, сусіди, а не тільки гроші.

Отже, за результатами розв'язання дітьми ситуацій економічного спрямування ми з'ясували, що для них є достатньо зрозумілими питання співвіднесення цінності людського буття та грошей. Лише 1/3 опитуваних змогла правильно розтлумачити сенс запропонованих у ситуаціях прислів'їв економічного визначення. Вочевидь, діти не мають належної практики роботи з творами паремії, що стосується економіки господарювання. Поговірки, приказки не вивчають на заняттях та не закріплюються в цікавих заходах самостійної діяльності, розвагах тощо.

У табл. 2.2 надано відсоткові результати розподілу старших дошкільників за мотиваційним критерієм економічної вихованості:

Таблиця 2.2

Розподіл старших дошкільників за мотиваційним критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	
	осіб	%
<i>високий</i>	4	20
<i>достатній</i>	5	30
<i>низький</i>	9	50

З даних таблиці визначається, що лише 1/5 майбутніх першокласників набули певних життєвих цінностей, пов'язаних із необхідністю правильно вести сімейне господарство на доступному для їхнього розуміння рівні. Проте, половина вихованців старшої групи виявили пасивне ставлення до вивчення питання, яке стосується їхнього родинного життя нині та у майбутньому.

Перейдемо до короткого аналізу результатів, які ми отримали за **діяльнісним критерієм** економічної вихованості дошкільників. З тим, нами було проведено *цілеспрямоване спостереження за сюжетно-рольовими іграми дітей* з елементами економічного життя.

Ми з'ясували, що у приміщенні групової кімнати старшої групи створено гарні умови для ігор дітей. Це стосується як обладнаного ігрового куточка, так і «Куточка малої економіки», створеного вихователями. Тут розміщено книжки типу Енциклопедії економіки, є дитячі ваги, іграшкові друковані набори дитячих грошей, дитяча каса, фартушки касирів тощо. Достатньо гарно обладнано й куточок гри у «Сім'ю», де розміщено міні-іграшкові праски, телевізор, кошик для сімейних закупок тощо.

Ми з'ясували, що найбільше діти любляються грати в традиційні ігри - «Сім'ю» та «Магазин». У першу гру переважно любляють гратися

дівчатка. Друга з ігор може бути за участі хлопчиків, проте вони включаються до неї фрагментарно, наприклад, коли дівчатка попросять їх на короткий час «сходити сім'єю до крамниці» тощо.

В іграх діти вживають терміни типу «чек», «решта», «вигідно», «зеконотимо» тощо. Але їхнє термінологічне поле в іграх обмежується, як правило, тими висловами та термінами, які діти чули від батьків у родині. Ми встановили, що діти практично не використовують приклади із сюжетів казок, фільмів, творів анімації, приказок у ситуаціях, де слід було б загострити увагу на певних аспектах економіки, наприклад: стосовно економності коштів «гроші люблять рахунок», «грош копи береже» тощо.

Такі ж ситуації ми помітили в усіх видах ігор (ярмарок, овочеві ряди, супермаркет тощо). Діти виявляли у ігрових діях досвід, який вони отримали в родині, тобто – як ведіть господарство їхні батьки, а також ті знання та уявлення малої економіки, які надаються на заняттях із знайомлення з соціумом. У табл. 2.3 надано відсоткові результати розподілу старших дошкільників за діяльнісним критерієм економічної вихованості:

Таблиця 2.3

Розподіл старших дошкільників за діяльнісним
критерієм економічної вихованості

Рівні	Кількість дітей	
	осіб	%
<i>високий</i>	5	27
<i>достатній</i>	5	27
<i>низький</i>	8	46

Ми встановили, що сюжетно-рольові ігри залишаються одними із найулюбленіших для дітей цього віку. Проте, вихователі, створивши належні матеріальні умови для ігор, не заохочують малят до більш цікавих за сюжетом, складних за ситуаціями ігор. Превалювання дівчаток у таких іграх надає останнім специфічного характеру з огляду на гендер («дівчачі ігри»).

Пасивність хлопчиків щодо участі у таких іграх, на нашу думку, може створювати для дівчаток картину безініціативності чоловіків щодо участі у сімейних справах.

Отже, за отриманими даними проведених на констатувальному етапі дослідження діагностичних методик з дітьми старшої групи, було виявлено рівні сформованості у них економічної вихованості згідно з попередньо розробленими критеріями їх визначення (дод. А). На основі комплексної оцінки було визначено три рівні сформованості економічної вихованості старших дошкільників, узагальнені дані рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл старших дошкільників за рівнями сформованості
(надано у %)

<i>Рівні</i>	<i>Критерії</i>			<i>Усього</i>
	<i>інформаційний</i>	<i>мотиваційний</i>	<i>діяльнісний</i>	
<i>високий</i>	10	20	27	19
<i>достатній</i>	30	30	27	29
<i>низький</i>	60	50	46	52

За отриманими результатами нами було виявлено якісні характеристики зазначених вище рівнів сформованості економічної вихованості у дітей старшого дошкільного віку.

Високий рівень економічної вихованості характеризує дітей 6-7 років, які мають необхідний до віку обсяг знань та уявлень малої економіки. У їхньому лексичному словнику наявна необхідна економічна термінологія, вони розуміють сутність термінів, які використовують стосовно економіки в іграх, на заняттях при опитуванні. У відповідях на поставлені питання. Розуміють, у межах сформованості уявлень про соціум та економічне життя людей, необхідність правильного ведення домашнього господарства, раціонального витрачання коштів та ресурсів. Цікавляться інформацією про

економічну стосунки, раціональне природокористування тощо. Дітей цього рівня цікавить економічний досвід родини, вони із задоволення слухають розповіді старших про господарювання, звертаються до них за порадами, вислуховують думку дорослих. В іграх економічного спрямування діти виявляють активність, використовують велику кількість термінів економічної спрямованості, виявляють ігрові уміння ведення домашньої економіки.

Достатній рівень сформованості економічного виховання наявний у дітей старшого дошкільного віку, які мають певний запас уявлень та знань економічного життя. Їхній лексичний запас економічної термінології достатньо обмежений, проте необхідні терміни діти цього рівня знають і можуть використовувати в ігрових ситуаціях, керованих більш ініціативними однолітками. Вони долучають до роботи з економічного виховання за ініціативи вихователя, проте можуть виявити достатню активність у вивченні певних тем дитячої економіки, якщо вона має для них достатній пізнавальний інтерес. У сюжетно-рольових іграх дошкільники цього рівня не виявляють власної ініціативи у розбудові сюжету гри, проте можуть вдало контактувати із іншими партнерами по грі. Як правило, в іграх вони виявляють гарні уміння соціальної комунікації, підтримують дії гравців для досягнення спільного ігрового результату. Мають нестійкий інтерес до вивчення економічного досвіду свого роду та ведення сімейної економіки іншими людьми.

Низький рівень економічної вихованості визначає дітей передшкільного віку, які практично не виявляють зацікавленості економічним життям сім'ї та інших людей. Вони вважають що економічні умови, які створює їм для зростання сім'я є прямим обов'язком рідних. Не виявляють інтересу до розповідей старших членів сім'ї про способи раціонального господарювання, розподіл коштів, правильні покупки тощо. Більшою мірою ці діти орієнтовані на отримання інформації з Інтернет джерел, від однолітків тощо. У сюжетно-рольових іграх можуть виявляти достатню пасивність, якщо сюжет не містить активних дій. В ігрових стосунках часто проявляють

недружелюбність, авторитарність, невміння узгоджувати спільні ігрові дії. Можуть відсторонювати від колективних ігор, як правило, не продукують нові ідеї щодо розгортання ігрового сюжету економічної спрямованості. Незнання більшості економічних понять призводить до негативного ставлення старших дошкільників до того, що пов'язане із економічною стороною життя людей.

Перейдемо до аналізу методик діагностики, які ми реалізували у напрямі роботи з дорослими – вихователями закладу освіти та батьками вихованців. Отримання таких даних дозволило нам з'ясувати стан економічного виховання дітей 6-7 років у ЗДО та особливості їхнього родинного економічного виховання.

Розглянемо результати **анкетування вихователів** (дод. Е). Ми з'ясували, що середній вік педагогічних працівників, які долучилися до даної методики, становить 43,5 роки, а середній показник педагогічного стажу – 18 років. Таким чином, у садку працюють педагоги середнього віку, які, з тим, мають невеликий за обсягом років стаж роботи. Фахова дошкільна освіта наявна у 45% вихователів, ще 40% педагогів мають вищу педагогічну освіту, решта – освітній рівень молодшого спеціаліста у галузі педагогіки.

У відповідях на питання *блоку №1* стосовно визначення обізнаності педагогів садка проблемою економічного виховання дітей дошкільного віку ми з'ясували, що усі анкетовані правильно розуміють поняття «економічне виховання дошкільників», уточнюючи при цьому, що найбільшою мірою на цей процес впливають два фактори – родинне виховання та спеціально організована робота із економічного виховання у ЗДО. Також вихователі вказали, що усі вказані нами чинники є дуже важливими й їхній вплив неможливо не визнавати.

Однак, відповідаючи на останнє питання цього блоку нашої анкети, вихователі надали лише останнє місце етнопедагогіці в рейтингу найбільш впливових чинників економічного виховання дітей. При цьому, перші місця у

такому переліку посіли ігри (сюжетно-рольові, ігри-стратегії та дидактичні); праця та художня література.

Питання блоку №2 були формовані нами з метою уточнення роботи педагогів за використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні малят. Педагоги своїми відповідями утвердили нас у думці, що вони приділяють недостатньо уваги використанню основ народної педагогіки у роботі з дітьми. Проте, визначаючи рівень володіння методикою економічного виховання дітей, вихователі надали такі дані (діагр. 2.3):

Діаграма 2.3. Рівні володіння вихователями методикою економічного виховання дошкільників (визначено у % за результатами відповідей на питання анкети)

В уточнюючій відповіді на наступне питання анкети цього блоку 60% педагогів вказали, що приділяють достатню увагу цьому питанню, 25% зазначили високий її рівень, решта анкетованих зазначила невисоку якість роботи через практичний брак уваги до добору цікавих елементів роботи з економічного виховання дошкільників. Анкетовані зазначили, що в економічному вихованні серед засобів етнопедагогіки вони частіше за все

використовують у роботі казки, потім – пісні та приказки. Найменш уваги дорослі надають пряденню етносвят економічного спрямування, а також роботі з приказками та загадками.

У відповідях на питання блоку №3 щодо використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні дітей педагоги зазначили, що нині рівень ефективності такої роботи можна визначити як належний. Проте, батьки не за власної ініціативи, а переважно за проханням вихователів долучаються до різних форм спільної роботи. Як правило, це стосується проведення лялькових вистав, свят, однак, як зазначалося нами вище, такі заходи не завжди мають економічну змістову.

Проаналізуємо результати, які ми отримали після проведення **анкетування батьків**, чиї діти відвідують старшу групу садочка (дод. Є). Ми з'ясували, що переважна більшість опитуваних вважає, що діти достатньою мірою цікавляться питаннями економічного життя (70% відповідей). Однак, про те, що питання, пов'язані із веденням домашньої економіки обговорюються з дитиною, при певних ситуаціях здійснення покупок ураховується думка дитини, 45% респондентів вказало, що це відбувається «за ситуацією». 40% анкетованих зазначило, що такий стан ведення домашніх фінансів взагалі не стосується обговорень з дитиною, це перевага дорослих. Тільки 15% дорослих мають сімейну практику спільних економічних дій, що, на нашу думку, сприяє ранньому закладанню соціально-економічного досвіду дитини у реальних умовах родини.

Ця ж позиція була підтверджена у відповідях батьків на наступне питання анкети, в якому вони визначали яким чином привчають дитину до ведення домашнього господарства:

- 1) просять допомогти з покупками – 85%;
- 2) привчають заощаджувати – 10%;
- 3) обговорюють разом сімейний бюджет – 5%.

Отже, переважна більшість батьків використовує практичну сторону залучення дітей до сімейної економіки через надання їм доручень купівлі доступних щодо цього творів у найближчій крамниці.

З тим, формування у дитини економічного досвіду, на думку анкетованих батьків має переважно відбуватися у практиці купівлі, спільних покупок вихідного дня тощо. Дорослі вказали, що практично не розповідають своїм дітям про те, як господарювали у минулому їхні рідні. Лише 55% дорослих зазначило, що використовують приклад доцільного господарювання інших людей, знайомих дитині. Однак, лише 25% з тих, хто брав участь в анкетуванні, за ситуацією можуть використовувати перлини народної мудрості у якості прикладу, роз'яснення ситуації, доречного вислову тощо. Решта батьків вбачають за необхідно спиратися у вихованні малюка на такі методи, як прохання, розпорядження, роз'яснення, приклад тощо.

На наше питання стосовно того, чи впливають ці елементи народної мудрості на економічну поведінку дитини та її економічні дії, відсоткові показники відповідей є наступними:

- 1) так – 15%;
- 2) навряд чи – 25%;
- 3) не задумувався над цим питанням – 40%.

Отже, вочевидь, елементи народної педагогіки, твори фольклору, паремія для дітей не розглядаються сучасними батьками як дієві засоби підготовки їхньої дитини до реального життя, формування у неї необхідного соціально-економічного досвіду.

Батьки вказали на те, що, читаючи казку дитини, вони у 66% ситуацій пояснюють їй місця, які пов'язані із витратою грошей, накопиченням, щедрістю тощо. Таким чином дорослі намагаються роз'яснити малюкові не тільки сенс поведінки та вчинків героїв казки, але й ціннісних основ їхнього життя (допомога людям важливіша, ніж власний добробут, не в грошах сенс життя тощо).

Також ми визначили, що батьки, не надаючи великого значення економічному вихованню дітей, не приділяють належної уваги формам співпраці із садочком з цих питань. Лише 10% респондентів радо включаються до таких заходів, за проханням вихователя беруться участь у святах і розвагах 25% анкетованих. Лише один раз упродовж перебування малюка у садку брало участь у вихованих заходах 35% батьків. Ніколи не відвідувало садок з означеною участю 30% батьків майбутніх першокласників.

Таким чином, нами було проаналізовано стан практики ЗДО з економічного виховання старших дошкільників. Проведено констатувальний експеримент, розроблено необхідний діагностичний інструментарій. Отримано результати за трьома напрямками експериментальної роботи. Виявлено та теоретично обґрунтовано рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

2.2. Педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки

Після проведення усіх запланованих діагностичних методик – зі старшими дошкільниками, батьками та педагогами ЗДО ми встановили, що стан практики цього закладу освіти не має ефективності стосовно економічного виховання його випускників. Попри створені достатньо гарні матеріальні умови щодо організації ігор дітей економічного спрямування, проведення окремих форм економічно-виховної роботи з малятами, виявлений рівень їхнього економічного виховання вказує на недостатню ефективність педагогічної роботи.

З метою коригування такого стану педагогічної роботи нами було ураховано усі виявленні недоліки, чинники впливу на процес економічного виховання дітей передшкільного віку та розроблено низку наступних

педагогічних умов:

Перша педагогічна умова. Забезпечення готовності вихователів до реалізації засад етнопедагогіки у навчанні дітей економності споживання. Етнопедагогічна складова у професіоналізмі фахівців дошкільної освіти зумовлює формування відповідної компетентності. Під нею розуміється сукупність особистісних якостей фахівця, що дозволяє йому швидко орієнтуватися в змінних умовах суспільного та освітнього руху. Також важливо підвищувати рівень загальної культури вихователя, здійснювати етнопедагогічну підготовку під час його навчання у виші або у формі підвищення кваліфікації.

Як зазначає, у процесі етноспрямованої освіти, навчання та виховання відбувається становлення механізмів етнічної ідентифікації особистості. Так, вивчення майбутніми вихователями вишівських навчальних курсів «Історія та теорія української культури», «Культурологія», «Історія дошкільної педагогіки» сприяють розширенню світогляду студентів, ознайомлюють із фундаментальними теоретичними основами української культури та вітчизняної педагогіки.

В культурі українського народу, у його підходах до виховання дітей завжди простежувалася думка про важливість розуміння дітьми необхідності бути поміркованим, виваженим у веденні хатнього господарства, власного вигляду, ставлення до особистих речей тощо. Погляди народу на правильне, економне домашнє господарювання втілювалися у засобах мовленнєвої комунікації – прислів'ях, загадках, казках тощо. Наприклад, народ завжди цінував таку якість, як ощадливість. Прислів'я говорить: «Ощадливість краще, ніж багатство». З тим люди закріплювали у свідомості молодого покоління думку про те, що гроші є явищем мінливим у житті людини, а ощадливість дозволить раціонально ставитися до потреб назавжди.

А. Сазонова вказує на те, які великі виховні можливості має художнє слово у наданні дітям економічного досвіду. Це стосується таких жанрів усної народної творчості, як казки, вірші, оповідання, приказки, прислів'я,

загадки, а також малі фольклорні жанри: заклички, забавлянки, потішки, скоромовки, колісанки та жарти [, с. 43]..

У працях академіка М. Стельмаховича, які стосуються використання засад української етнопедагогіки в сучасному освітньому процесі, вказується й на те, наскільки важливо передавати дитині, починаючи з перших років її життя, думки стосовно різних аспектів життя [, с. 43].. М. Стельмахович вважав найкращими перлинами етнопедагогіки фольклорні твори, особливо він наголошував на ролі казки у житті дитини. У соціально-побутових казках відтворюється реалістична основа з життя людей у минулому, їхній досвід господарювання, ставлення до грошей, речей тощо [, с. 43]..

Наприклад, в казці «Дідова донька, Бабина донька» засуджується жадібність, егоїзм, небажання допомагати один одному. А ось батьки дівчинки Кривенької Качечки, попри те, що жили небагато, дбали про рідних, допомагали зростати дівчинці й вона їм віддячувала за добро.

Друга педагогічна умова. Підтримка у сім'ї економічного виховання дітей на засадах етнопедагогіки.

Сім'я визначається персональним середовищем життя й розвитку дитини, її соціалізації. У рамках сімейних стосунків формується певна система взаємин між батьками та дітьми, дітьми між собою, з людьми старшого віку тощо. Ця соціальна інституція відіграє важливу соціалізуючу роль з огляду на економічне виховання дітей. Сімейна життєдіяльність, побут родини, основи прийнятого у ній господарювання міцно пов'язані із суспільно-економічними реаліями. Тому вони постають важливими ідентифікаторами того, наскільки дитина у сім'ї буде здатною правильно зрозуміти те, якою є людські відносини, світ людей, а також їхні економічні стосунки.

Сімейне виховання визначається як один із факторів економічної соціалізації дітей і відбувається за наступними напрямками:

- 1) малюк набуває відповідний досвід життя у родині та її економіки (так звана «сімейна економіка»). Це проходить у виховному процесі сім'ї,

коли дитини отримує досвід економіки попередніх поколінь. Це проходить у вигляді набуття нею знань щодо економічних законів та усталених понять. Але такий досвід дитини може набувати й стихійно (через рекламу на телебаченні, сюжетно-рольову гру з друзями, бесіди про особливості сімейної економіки у родині). Набутий дошкільником досвід економічного життя, попри його елементарність, є необхідним для домірної участі малюка в житті й господарюванні родини, взаємодії із іншими елементами усильного життя.

- 2) елементарний економічний досвід дошкільника набувається у різних видах діяльності (праці, грі, навчанні, соціально-комунікативній, пошуковій діяльності тощо). Цей досвід є результатом власної економічно прийнятної поведінки й обумовлений прийнятою у суспільстві економічною поведінкою.

С. Іванчук виділяє три групи форм взаємодії закладі дошкільної освіти з сім'єю щодо економічної соціалізації дітей 6-7 років:

- 1) діагностичні (опитування, анкетування);
- 2) наочно-інформаційні (форми Інтернет комунікацій, сайт ЗДО, інформаційні стенди, буклети, папки-пересувки на певну тематику тощо);
- 3) практичні (індивідуальна робота з батьками, групові та колективні форми роботи) [25, с. 96].

О. Нікуліна вказує на те, що залучення батьків до процесу економічного виховання дітей у садку сприяє обговорення нагальних питань на колективних зібраннях [39, с. 111]. Підтримуючи цю думку, дослідниця В. Сухар говорить, що колективна форма взаємодії підвищує педагогічну культуру батьків, їхню обізнаність із реаліями економічного виховання, а також позитивно впливає на виховання відповідальності у дітей. С. Іванчук доповнює зазначене тим, що під час таких заходів батьки отримують багато корисної інформації з різних джерел. Цьому також сприяє запрошення на збори різних спеціалістів із проблеми, що обговорюється [25, с. 44].

Третя педагогічна умова. Збагачення соціально-економічного досвіду дітей засобами етнопедагогіки. Набуття дошкільниками соціально-економічного досвіду відбувається у різних формах спеціально організованої роботи у закладі дошкільної освіти: на заняттях, в ігровій діяльності, в організованому дозвіллі, в екскурсіях тощо. Однак, багато із перерахованих та інших форм роботи з дітьми можуть мати лише опосередкований характер, проводиться без достатньої активності та практичної діяльності вихованців садочка.

Відповідно до оновлених засад дошкільної освіти, що віднайшло своє відображення у змісті її державного Стандарту, педагогам слід збільшити увагу до організації роботи з дітьми, яка буде формувати практичні уміння дітей у різних сферах життєдіяльності, у тому числі – економічній.

Як зазначають Г. Григоренко, Р. Жадан, С. Іванчук, у сучасній освітньо-виховній практиці ЗДО з дошкільниками 6-7 років економічне виховання спрямоване, у тому числі, на виховання у дітей якостей раціонального споживача. Йдеться не тільки про розумне витрачання грошей, але й збереження та правильне використання природних і громадських ресурсів, дбайливого ставлення до речей тощо [12; 16; 26].

У своїх працях Л. Калуська вказує на необхідність використання надбань української етнопедагогіки в усіх видах виховання дошкільників. У своїй двотомній праці «Дивокрай» Л. Калуська презентувала методичні матеріали щодо різних напрямів роботи з дітьми з урахуванням української фольклорної спадщини. Вихователі сучасних закладів освіти послуговуються у проведенні різних форм роботи матеріалами педагогічних сайтів мережі Інтернет, добираючи, у тому числі, фольклорний матеріал економічної тематики.

На думку дослідників Н. Гавриш, А. Сазонової, свою ефективність у формуванні соціально-економічного досвіду довели ігри різного виду, у тому числі – ігри-стратегії. А.Сазонова зазначає, що вони дозволяють збагатити економічний досвід малят у різних економічних ситуаціях, та «приміряти»

різні соціально-економічні ролі. Методичні засади щодо використання ігор-стратегій розкрито у праці Н. Гавриш «Сучасне заняття у дошкільному навчальному закладі» [54, с. 66].

У контексті реалізації засад освіти для сталого розвитку діти на заняттях оволодівають різними конструктивними способами взаємодії, що знадобиться їм у подальшому житті не тільки щодо безпосереднього спілкування, але й для правильного розв'язання певних життєвих ситуацій.

Серед цікавих форм роботи з дітьми, як визначив аналіз досвіду педагогів-практиків, можна назвати заняття інтегрованого типу, проблемні ситуації економічного змісту, різноманітні ігри (ділові, рольові, стратегії тощо), ситуації аналізу життєвого досвіду та ряд інших.

Таким чином, у даному підрозділі нами було обґрунтовано три педагогічні умови, реалізація яких, на нашу думку, сприятиме підвищенню ефективності процесу економічного виховання дітей 6-7 років за використання потенціалу етнопедагогіки.

2.3. Експериментальна програма з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки в умовах ЗДО та сім'ї

Проведення нашого експериментального дослідження на констатувальному етапі дозволило виявити реальний стан практики закладу дошкільної освіти стосовно економічного виховання. Проте, події, пов'язані із російською військовою агресією не надали можливості продовжувати нашу експериментальну роботу на формувальному та контрольному її етапах. З тим, нами було здійснено необхідну аналітичну роботу щодо аналізу отриманих результатів констатувального експерименту, отримані висновки ураховано у розробці викладених вище педагогічних умов

економічного виховання дітей передшкільного віку з урахуванням потенціалу етнопедагогіки.

Задля підвищення ефективності процесу формування у майбутніх учнів першого класу соціально-економічного досвіду, ми передбачили програму роботи, яка включає низку заходів навчального та виховного спрямування з використанням засад народної педагогіки. Наша програма розроблена на забезпечення кожної із викладених вище педагогічних умов економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки.

В основі розробки цієї програми покладено практичні напрацювання А. Сазонової, А. Іванової, С. Іванчук, О. Соцької, Д. Нетреби та ін. дослідників.

Перша педагогічна умова. Забезпечення готовності вихователів до реалізації засад етнопедагогіки у навчанні дітей економічності споживання. На забезпечення цієї умови можуть бути спрямовані заходи, запропоновані дослідницею А. Івановою. Вона радить запровадити роботою консультаційного центру для педагогів садка «Економіка для дітей». Його діяльність спрямована на ознайомлення вихователів із

Мета роботи даного центру – визначити спільно з вихователями сучасні підходи до формування у дітей соціально-економічного досвіду; з'ясувати з вихователями сутність і зміст понять «економічне виховання» та «етнопедагогіка в економічному вихованні дітей»; розглянути засоби етнопедагогіки, які можливо використовувати в освітній та виховній роботі з дітьми. Робота консультаційного центру здійснювалася шляхом проведення групових форм методичної роботи (методична консультація, інтерактивна ділова гра, дискусійний клуб, тренінг з етнопедагогіки в економічному вихованні).

План роботи консультаційного центру «Етнопедагогіка + економіка для дітей» включає наступні теми: «Формування у дітей ощадливості» «Народна педагогіка про виховання ощадливості», «Фольклор і освіта сьогодення», (14 годин, з них 8 – лекційних, 6 – практичних).

Також для проведення роботи з вихователями доцільно

використовувати розроблений С. Іванчук «Спецкурс для вихователів-методистів». 274. Рекомендуємо адаптувати розроблене відповідно до використання елементів народної педагогіки.

Мета заходу – удосконалювати професійну компетентність педагогів садочка для організації та оптимізації ними освітнього процесу з урахуванням засад етнопедагогіки в економічному вихованні дошкільників.

Завдання:

- 1) розширити та поглибити знання педагогів стовно сучасних підходів до соціально-економічного виховання дошкільників;
- 2) сформувати у вихователів навички використання актуальних технології економічного виховання дошкільників;
- 3) розкрити потенціал етнопедагогіки стосовно його використання у оновленому процес економічного виховання дітей у ЗДО та родині;
- 4) підготувати вихователів до практичної реалізації теоретичних знань з етнопедагогіки в умовах сучасного освітнього процесу у ЗДО та формах співпраці з батьками.

Запланований спецкурс включає 4 модулі: «Економічна освіта дошкільників як вимога сьогодення», «Етнопедагогика про економічне виховання дітей», «Технології етно-економічного виховання дошкільників», «Практикум етно-економічного виховання дітей у ЗДО».

Спецкурс реалізується упродовж місяця занять з вихователями з урахуванням відведених для самопідготовки занять. Форма підсумкового контролю – укладена тека з матеріалами, які репрезентують проведену педагогами економічно-виховну роботу – з дітьми та батьками.

Друга педагогічна умова. Збагачення соціально-економічного досвіду дітей засобами етнопедагогіки. Робота у даному напрямі має відбуватися системно, для цього краще застосовувати проектну технологію, наприклад «Економіка у моїй родині», «Заощадливість», «Наш дім: що ми купуємо?». Це дозволить сполучати різні форми, методи та засоби роботи з дітьми, у

тому числі – з етнопедагогіки.

Наведемо приклад одного із таких проектів: «Що таке економіка?»

Основні ідеї проекту: людина в сучасному світі не може сам виробляти все, що йому потрібно для життя, тому необхідна спеціалізація у виробництві товарів. Обмін товарами-шлях задоволення економічних потреб. Гроші – універсальний і зручний засіб обміну. Сімейний бюджет – гроші, які сім'я може витратити на свої потреби на свій розсуд.

Мета проекту: закласти основи економічного способу мислення у дитини-дошкільника.

Завдання:

- 1) формувати основи економічної культури у дітей-дошкільнят.
- 2) активізувати пізнавальну діяльність стосовно основ економіки за допомогою різноманітних видів дитячої діяльності.
- 3) сприяти прояву інтересу у дітей до професійної діяльності дорослих.
- 4) розвивати вміння творчо підходити до вирішення ситуацій економічних відносин за допомогою ігрових дій.
- 5) зміцнювати взаємини в дитячому колективі (взаємодопомога, взаємовиручка, дружні відносини та ін.).

Учасники проекту: діти старшого дошкільного віку (6-7 років), вихователі групи, батьки.

Термін реалізації проекту: протягом 1 тижня. Проектні заходи реалізуються в груповому приміщенні дитячого садка і за допомогою «пізнавальних маршрутів».

У роботі з дітьми, особливо у проведенні ігор економічного змісту, можливо вкраплювати народознавчий матеріал. Так, при проведенні дидактичної гри «Хто як працює» спочатку можна ознайомити із сучасними професіями людей, потім – такими ж у минулому. Можливо порівняти дві особистісні характеристики – ледар і трудівник. Переглянути мультфільми, у яких розкривається роль праці у житті людини.

Твори усної народної творчості, перш за все прислів'я та приказки,

особливо акцентуються на важливості правильного ставлення до праці, як до своєї, так і інших людей. Саме дому доцільно вивчити з дітьми кілька таких малих фольклорних творів економічної спрямованості.

Проведення *дидактичної гри «Послуги і товари у казках»* допоможе дітям зрозуміти, що таке послуги, гроші, покупки, товари. У процесі гри варто показати, що вони зустрічаються не тільки в реальному житті, але й у казках. З тим, варто прочитати ряд казок, в кому описуються торгові відносини між героями. Надалі, в обговоренні казки слід навчити дітей визначати, хто із казкових героїв надає послуги, а хто виробляє товар. Дуже важливим є підведення дітей до думки, що слід поважати саму працю, усі її види, а також людей, які самовіддано працюють.

Третя педагогічна умова. Підтримка у сім'ї економічного виховання дітей на засадах етнопедагогіки.

Проведення спільних форм роботи з батьками з питань економічного виховання дітей є важливою ланкою діяльності закладу дошкільної освіти. Нині таку взаємодію доцільно організовувати за використання мультимедіа-технологій та ресурсів соціальних мереж. Це більшою мірою зацікавлює батьків, ті форми звернення, які добираються вихователями засвідчують сучасність та актуальність такої роботи.

Ознайомлення батьків із засадами етнопедагогіки у родинному економічному вихованні дітей доцільно здійснювати у такій формі роботи, як *консультація*. У ході заходу можна розглядати наступні теми «Економічна культура у сім'ї», «Якою була родинна економіка у моїх пращурів?», «Народна мудрість про гроші, заощадливість та родинну економіку», «Мудрість казок про гроші та заощадливість».

В умовах сімейного виховання батьки можуть проводити з дітьми *«економічні хвилинки»*. Ці ігри вважаються найбільш доступними щодо організації й легко зрозумілими дітьми. Під час гри можна вправляти малюка в математичних діях лічби та підрахунку, порівняння чисел («більше чи

менше коштує товар»). В іграх закріплюються знання малюків про вартість рече, які вони купують.

Економічний словничок. Він у процесі гри поповнюється не тільки новими для дитини термінами, які позначають економічні явища (ресурси, ощадливість, товар, потреби, гроші тощо). За допомоги малих жанрів усної народної творчості діти запам'ятовують цінний досвід економічної діяльності людей у минулому. Наприклад, за допомоги:

приказок: Гроші – не голова: справа наживна. Гроші рахунок люблять.
Хто не береже копійки, сам гривні не вартий.

порівняння: У мене стільки грошей, як у жаби пір'я.

У такій формі взаємодії ЗДО та сім'ї, як «Батьківська світлина» доречно провести з батьками такий захід, як «Економічна екскурсія народною казкою». У дод. Д нами надано перелік казок, які мають достатньо визначений економічний зміст. Такими казками є: Гаманець, Казка про липку та зажерливу бабу, Як Іван гроші знайшов, Про гроші, Зароблена копійка та інші твори українського фольклору.

Таким чином, презентована нами експериментальна програма спрямована на реалізацію виявлених педагогічних умов використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні дітей передшкільного віку. В її аналізі розкрито специфіку окремих видів роботи, вказано на ті елементи фольклорної спадщини, які доцільно використовувати у формуванні у дітей уявлень про ощадливість, витрачання коштів, купівлю, допомогу іншим людям тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У даному розділі наукової роботи викладено матеріали, які стосуються проведення експериментальної роботи з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на основі народної педагогіки (етнопедагогіки).

З метою вивчення реального стану діяльності закладу дошкільної освіти в економічному вихованні дітей та визначення місця етнопедагогіки у даному процесі, ми здійснили експериментальну роботу. Для проведення констатувального експерименту нами було розроблено необхідну діагностичну базу, зокрема – критерії економічної вихованості дітей передшкільного віку. Такими критеріями є: інформаційний, мотиваційний, дільнісний. До кожного з них було розроблено відповідні показники та дібрано методи діагностування.

Для перебігу експерименту розподіл дошкільників на його групи не відбувався. Було обрано трьома напрями експериментальної роботи – з дітьми 6-7 років, їхніми батьками та педагогами садочка.

З'ясовано, що лише 1/5 майбутніх першокласників набули достатніх знань та уявлень дитячої економіки, їхні практичні навички економічної діяльності відповідають сучасним вимогам дошкільної освіти у даному напрямі роботи. Майже половина дітей не набула необхідної економічної компетентності та досвіду відповідної діяльності. Їхнє ставлення до економічного життя пасивне, вони не беруть участі у виховних заходах, пов'язаних із економікою, які проводяться у ЗДО.

Через обмеженість використання засад народної педагогіки у сім'ї, діти тільки у садку знайомляться із народними поглядами на економічне життя, такі його категорії, як: покупки, витрачання коштів, ощадливість тощо. Батьки не вважають за потрібне наводити приклади з життя їхніх прашурів, в яких стверджується повага до праці та людей-трудівників. Дітей практично не заохочують до спільного обговорення найбільш суттєвих ситуацій в

домашньому веденні господарства, купівлі необхідного, економії коштів та ресурсів.

Батьки практично не взаємодіють із вихователями ЗДО з питань виховання їхніх дітей, у тому числі – економічного. Обґрунтовуючи це браком часу або на цікавістю заходів, батьки тим самим визначають для себе та дитини відстороненість від громадського життя. У родині не культивуються українські виховні традиції, батьки практично не читають дітям народні казки та не коментують, роз'яснюють малюкам найбільш суттєві ситуації економічного характеру. Здебільшого дітей привчають до проведення дозвілля з гаджетами, ніж до набуття нових знань та умінь у формах дозвілєвої роботи, що проводять педагоги закладу дошкільної освіти.

На основі отриманих результатів експерименту ми розробили низку педагогічних умов економічного виховання дітей 6-7 років за використання потенціалу етнопедагогіки. Ними є:

- 1) забезпечення готовності вихователів до реалізації засад етнопедагогіки у навчанні дітей економності споживання;
- 2) збагачення соціально-економічного досвіду дітей засобами етнопедагогіки;
- 3) підтримка у сім'ї економічного виховання дітей на засадах етнопедагогіки.

На підставі цих умов, з урахуванням неможливості проведення реальної експериментальної роботи у ЗДО (пов'язаного із ситуацією в Україні від 24.02.2022 р.) нами на теоретичному рівні було розроблено, відповідно до забезпечення кожної із педагогічних умов, програму експериментальної роботи. Запропоновано ряд форм роботи зі старшими дошкільниками, батьками та вихователями щодо підвищення ефективності роботи з використання потенціалу етнопедагогіки в економічному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження на теоретичному та емпіричному рівнях ми прийшли до таких висновків.

За першим завданням нами обґрунтовано теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що економічне виховання розглядається вченими як процес двосторонньої економічної взаємодії, за якого дитина набуває необхідного, домірного до її віку обсягу інформації, визначену надалі у вигляді відповідних елементарних економічних уявлень, сформованого економічного досвіду.

Даний напрям роботи в дошкільній педагогіці останні десятиліття визначився як один із найбільш актуальних. У всіх нормативних документах дошкільної освіти підкреслюється важливість набуття дитиною соціально-економічного досвіду. У контексті парадигми сталого розвитку людини економічне виховання тісно пов'язане із екологічним, соціалізацією та особистісним розвитком людини. Економічне виховання дітей сприяє розвитку таких рис: бережливість; економність; наполегливість; компетентність; заощадливість.

З'ясовано, що основними засобами економічного виховання дошкільників є праця, художня література, фольклор, різні види мистецтва, спілкування з дорослими, ігрова діяльність. У програмах дошкільної освіти звертається належна увага питанням добору засобів економічного виховання.

У межах розкриття даного завдання нами проаналізовано сутність основних понять дослідження, а саме: економічне виховання, економічна соціалізація, економічна освіта, економічний досвід. Зазначені вище поняття тісно пов'язані між собою й становлять логічний ряд.

За другим завданням ми визначили специфіку української етнопедагогіки у галузі економічного виховання дошкільників. Українська етнопедагогіка – це наука про українську народну педагогіку, яка досліджує

педагогічний досвід нашого народу з позицій з'ясування оптимальних шляхів і способів реалізації народної педагогічної мудрості у сучасній педагогічній практиці. Стосовно нашої наукової роботи, поняття українська етнопедагогіка та українська народна педагогіка ми тлумачимо як тотожні.

Визначаючи роль етнопедагогічних засобів в економічному вихованні дошкільників, ми орієнтувалися на врахування ідеалу особистості, історично створеного народною педагогікою. Розглядаючи етнопедагогіку як науку, що вивчає народну педагогіку і виступає носієм сукупності ідей, системи знань про відносний ідеал людини як мети виховання, що володіє засобами і факторами навчання і виховання, ми вважаємо, що процес формування можна поліпшити, якщо проектування діяльності дітей в освітньому просторі включає ресурсні можливості етнопедагогічної спадщини.

Особливу роль в економічному вихованні старших дошкільників відіграють твори усної народної творчості – казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки, загадки й малі фольклорні жанри: потішки, заклички, колисанки, забавлянки, жарти та скоромовки. На основі етнопедагогіки можливо не тільки ознайомити дітей із рядом економічних понять, а й сформувати у них базові морально-економічні якості, які стануть орієнтиром у подальшій економічній поведінці та діяльності дитини.

За третім завданням з метою проведення експериментального дослідження у закладі дошкільної освіти щодо з'ясування реального стану роботи з дітьми 6-7 років з економічного виховання, нами було виявлено критерії та їхні якісні характеристики – показники економічної вихованості в ігровій діяльності: інформаційний критерій з показниками: наявність елементарних уявлень та понять з економічної сфери життя, володіння лексичним запасом, пов'язаних з економікою; мотиваційний з показниками: домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності. Діяльнісний критерій, який включав показники: уміння виконувати елементарні економічні дії щодо першочергових родинних потреб та в ігрових умовах.

На основі категоріально-понятійного апарату та здійсненої експериментальної роботи після проведення констатувального експерименту було схарактеризовано три рівні сформованості економічної вихованості старших дошкільників: високий, достатній і низький.

За четвертим завданням за результатами проведеного констатувального експерименту ми виявили низку чинників, які визначають вплив на ефективність економічно-вихованого процесу у закладі дошкільної освіти та у родинях вихованців старшої групи садочка. На цій основі ми теоретично обґрунтувати педагогічні умови економічного виховання дітей старшого дошкільного віку з урахуванням засад етнопедагогіки. Ними є:

- 1) забезпечення готовності вихователів до реалізації засад етнопедагогіки у навчанні дітей економічності споживання;
- 2) збагачення соціально-економічного досвіду дітей засобами етнопедагогіки;
- 3) підтримка у сім'ї економічного виховання дітей на засадах етнопедагогіки.

Етнопедагогічна складова у професіоналізмі фахівців дошкільної освіти зумовлює формування відповідної компетентності. Під нею розуміється сукупність особистісних якостей фахівця, що дозволяє йому швидко орієнтуватися в змінних умовах суспільного та освітнього руху. Також важливо підвищувати рівень загальної культури вихователя, здійснювати етнопедагогічну підготовку під час його навчання у виші або у формі підвищення кваліфікації. Реалії суспільного та економічного життя актуалізують необхідність найбільш раннього включення дитини до основних питань економіки, спочатку – в умовах перебування малюка у родині. Економічне виховання дитини слід починати з раннього віку, залучаючи її до елементарних господарських справ.

Набуття дошкільниками соціально-економічного досвіду відбувається у різних формах спеціально організованої роботи у закладі дошкільної освіти: на заняттях, в ігровій діяльності, в організованому дозвіллі, в

екскурсіях тощо. Однак, багато із перерахованих та інших форм роботи з дітьми можуть мати лише опосередкований характер, проводитися без достатньої активності та практичної діяльності вихованців садочка. Відповідно до оновлених засад дошкільної освіти, що віднайшло своє відображення у змісті її державного Стандарту, педагогам слід збільшити увагу до організації роботи з дітьми, яка буде формувати практичні уміння дітей у різних сферах життєдіяльності, у тому числі – економічній.

За п'ятим завданням нами теоретично обґрунтована експериментальна програма роботи з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку на засадах етнопедагогіки в умовах ЗДО та сім'ї.

Презентована нами експериментальна програма спрямована на реалізацію виявлених педагогічних умов використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні дітей передшкільного віку. В її аналізі розкрито специфіку окремих видів роботи, вказано на ті елементи фольклорної спадщини, які доцільно використовувати у формуванні у дітей уявлень про ощадливість, витрачання коштів, купівлю, допомогу іншим людям тощо.

Реалізація програми спрямована на проведення низки форм освітньої, вихованої роботи з дітьми, форм співпраці з родинами вихованці садочка та щодо підвищення компетентності вихователів у використанні основ народної педагогіки в економічному вихованні дошкільників. Запропоновано спецкурс для вихователів, зазначено його мету, завдання, тематику та відповідні до неї форми роботи.

Проведене нами на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з проблеми економічного виховання старших дошкільників на засадах етнопедагогіки не вичерпує глибини обраної проблеми. Подальші наукові пошуки будуть пов'язані з підвищенням ефективності співпраці ЗДО з родинами вихованців з формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2015. Вип. № 47. С. 3-11.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. Київ: Академвидав, 2008. 408 с.
3. Вашак О. О. Підготовка майбутніх вихователів до екологічного виховання дошкільників на засадах етнопедагогіки: автореф. ... дис. канд. пед. наук). 2010. Київ. 21 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. Київ: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1140 с.
5. Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад. О. А. Рудік, І. М. Молодушкіна. Харків : Вид. група «Основа», 2013. 222 с.
6. Волков Г. Н. Етнопедагогіка. Підручник. URL: <https://www.calameo.com/books/006612789a0394ca2fbd2>
7. Впевнений старт. Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку / за аг. наук. редакцією Т.О. Піроженко. Київ Українська академія дитинства. 2017. 80 с.
8. Галкіна Л. Н. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://storage.yandexcloud.net/x-ke/balachna-ds27/documents/a65c531f1567eac66eb23ece8d595f2f.pdf>
9. Гіптерс З. В. Економічна освіта дітей і дорослих на західноукраїнських землях у педагогічній теорії: ретроспективний погляд. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Педагогіка та психологія» Збірник наукових праць. Вип. 2(10). 2019. Ч. 1. С. 18-23.

- 10.Грама Н. Г. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Наша школа*. №2. 2003. С. 58-62.
- 11.Грама Н. Г. Теоретико-методичні засади фахової підготовки педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти». Харків, 2004. 326 с.
- 12.Григоренко Г., Жадан Р. Виховуємо бережливість. *Дошкільне виховання*. 2009. №12. С. 8-11.
- 13.Григоренко Г., Жадан Р. Малютам про економіку. *Дошкільне виховання*. 2001. № 10. С. 22-24.
- 14.Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція). Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану
- 15.Дитина. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. / наук. кер. проекту В.О. Огневюк. Київ: Вид-во Принт-медіа, Київський університет ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2022/Prohramy/Osv.prohr.dlya.ditey.2-7.rokiv-Dytyna.part2.rar>
- 16.Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошкільних навч. закладів / Н. Гавриш, О. Саприкіна, О. Пометун; за заг. ред. О. Пометун. Донецьк : «ЛІРА», 2014. 120 с.
- 17.Дудник Н. А. Економічне виховання старших дошкільників у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: автореф. дис. ... канд.. пед. наук. 13.00.07. Умань. 2016. 23 с.
- 18.Дудник Н. Формування економічної компетенції дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Ч. 3, 2014. С. 103-110.
- 19.Економіка у грі: методичний посібник / укл. : І. В. Сverdлова, В. В. Мавріна, Т. А. Ковальова, М. М. Заїкіна та ін. Костянтинівський міський методичний кабінет, 2010. 61 с.

20. Жадан Р., Григоренко Г. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки). Запоріжжя : ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2006. 116 с.
21. Зубіашвілі І. Монетарна культура як фактор стабільності суспільства. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАНП України* / за ред. Академіка С. Д. Максименка. Київ. 2014. Т.11. Вип. 9. С. 396-407.
22. Зуєва С., Шкуренко В. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають». *Початкова школа*. 2012. №6. С. 20 – 22.
23. Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 22-25.
24. Іванова А. М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності: кваліф. робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»; спец. 012 «дошкільна освіта» Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя. 2018. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/1449>
25. Іванчук С. А. Виховання у дітей старшого дошкільного віку основ культури споживання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Славянск, 2017. 310 с.
26. Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2015. Вип. 1. (48), лютий. С. 121-126.
27. Козлова Є. В. Психологічні особливості економічної соціалізації на різних етапах дитинства. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i46/8.pdf>
28. Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Славянск, 1996. 216 с.

29. Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5 – 7 років в умовах ДНЗ. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. Випуск 2/34 (2016). С. 123-132.
30. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та днз у формуванні економічної культури старших дошкільників. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. : Мартинюк М. Т. Умань : ПП Жовтий, 2010. Ч. 4. С. 135–141.
31. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник студентського наукового товариства: збірник наук праць студентів, магістрантів, аспірантів* / за ред. О.В. Мельничука. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 269-271.
32. Матвієнко С. І., Іванова А. М. Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. 2019. С. 144.
33. Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності : навч. посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 106 с.
34. Мельничук Т. Сімейне виховання як один із чинників економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку. *Психологічний часопис*. №3 (7). 2017. С. 92-101.
35. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка. Навч. посібн. Суми: Університетська книга, 2008. 174 с.
36. Москаленко В. В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель. *Соціальна психологія*. 2006. № 3. С. 3-17.
37. Москаленко В. В., Фера С. В. Сім'я як інститут економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку. *Соціальна психологія*. 2011. №3. С. 54-68.

38. Народ скаже – як зав’яже: Укр. нар. прислів’я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н. Шумади. Київ: Веселка, 1985. 173 с.
39. Нікуліна О.Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 5 (264). Ч. I. 2013. С. 110-116.
40. Освітній проєкт «Афлатот». URL: <https://mon.gov.ua/ua/>
41. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О. Ю. Хартман, А. С. Шевчук; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
42. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 2-ге вид., стереотип. Київ: Либідь, 1996. 632 с.
43. Пометун О. Освіта для сталого розвитку для дошкільнят. *Надихаємо на дії*. Електр. журнал. 2013. №12 (2). С. 21-30. URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/Preschoolers_education_for_sustainable_development_2019.pdf
44. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 456 с. (Серія «Альма-матер»).
45. Програма «Освіта для сталого розвитку». URL: <https://goo.gl/u8Ns5B>
46. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» /.
47. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. «дошкільна педагогіка». Одеса, 2007 21 с.
48. Сазонова А. В. Художнє слово як засіб економічного виховання дошкільників. *Актуальні проблеми слов’янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвузівський збірник наукових статей*, XXI(115-122). 2009.
49. Сасова І. Економічне виховання дітей у сім’ї. URL: <https://fincult.info/upload/iblock/2c4/2c4d6c18363046e09c6561814284b7da.pdf>

- 50.Словник психолого-педагогічних термінів і понять. Тернопіль: ТОКІППО, 2001. 179 с.
- 51.Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН. 1997
- 52.Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання. 1999. Київ.
- 53.Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти томах Київ : Рад. школа, 1976–1977. Т. 1. 314 с.
- 54.Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
- 55.Українське дошкілля. Програма розвитку дитини дошкільного віку / О. Білан, під заг. ред. О.В. Низьковської. 2017. Тернопіль: «Мандрівець». 257 с.
- 56.Фера С. В. Соціально-психологічна гра як засіб економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.05. Київ, 2011. 23 с.
- 57.Фесюкова Л. Соціально-економічне виховання дошкільнят. Харків: Веста: Вид-во. «Ранок», 2008. 104 с. (Комплекс матеріалів з економіки).
- 58.Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: Навч.-метод. посібн. / Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко, А. В. Сазонова; наук ред. А. В. Сазонова. За заг. ред. А. В. Сазонової. Донецьк, 2008. 200 с.
- 59.Ходєєва Т. Етнопедагогіка в умовах глобалізації: рецепція науково-теоретичного досвіду в освіті й вихованні. *Український світ*. Збірник наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: ХІФТ. 2014. С. 153-157.
- 60.Чернега П., Лушай В. Народна педагогіка українців як об'єкт дослідження української етнопедагогіки. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені*

Григорія Сковороди»: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2013.
Вип. 31. С. 439-444.

61. Шатова А. Д. Економічне виховання дошкільників.
<https://fincult.info/upload/iblock/2c4/2c4d6c18363046e09c6561814284b7da.pdf>
62. Школа економіки. Рубрика в часописі «Джміль» за 2014-2021 рр.
<https://jmil.com.ua/rubrics>
63. Ярита І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 22 (257). Ч. IV. 2012. С. 99-105.
64. Яшан Л. А. Освітній проєкт «Цікава економіка». Чернівці, 2016.
<https://naurok.com.ua/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Програмові завдання щодо формування у дітей старшого дошкільного віку основ економіки

- 1) розширити знання про раціональне використання залишків продуктів харчування (з хліба можна приготувати грінки; крихти дати пташкам; залишки від чаю використати як добриво для кімнатних рослин);
- 2) створювати ситуації для закріплення знань про правила економного використання електроенергії деякими приладами (холодильник, праска, телевізор, лампочка), збереження тепла, ощадливого використання води, газу заощаджує кошти сім'ї;
- 3) виховувати ощадливість, уміння співвідносити свої бажання з можливостями;
- 4) вчити виокремлювати першочергові потреби, власні та потреби сім'ї, розуміти відмінність між словами «хочу» й «треба»;
- 5) формувати уяву про культуру ділових стосунків;
- 6) уточнювати й розширювати знання дітей про одяг, взуття, зачіску ділової людини. Виховувати охайність;
- 7) вчити оцінювати вчинки людей, давати характеристику їхнім діям;
- 8) формувати розуміння вироблених правил, знати, що їх потрібно дотримуватися, що є вчинки, за які люди несуть покарання у вигляді штрафу;
- 9) розкривати роль комп'ютеризації у веденні господарства, дати елементарні уявлення про калькулятор;
- 10) підводити до висновку, що таке економіка, для чого вона потрібна.

Індивідуальна бесіда з дітьми старшого дошкільного віку

Мета: виявити адекватне розуміння основних економічних понять на вербальному рівні відповідно до віку.

Матеріал: питальник бесіди.

1. Навіщо людині потрібні гроші?
2. Наскільки у твоїй родині велика роль приділяється грошам?
3. Що є цінним для тебе – гроші чи здоров'я (власне чи близьких)?
4. Чи вважаєш ти своїх батьків працьовитими? А себе?
5. Чи може людина-трудоар досягнути успіхів та матеріального добробуту у житті? А ледар?
6. Чи доручають тобі батьки робити покупки? Чи завжди у тебе це виходить?
7. Що таке «економність»? Чи заохочується економність у твоїй родині?
8. Чи наводять батьки приказки та прислів'я стосовно правильного використання коштів та економності у господарюванні?

Розповідь за малюнками (вербальний тест)

Мета: виявити сформованість економічної лексики в активному словникові малят.

Матеріал: малюнки економічного змісту (ринок, покупка, супермаркет, решта, вибір, ощадливість у користуванні водою тощо).

Процедура проведення. Дитині демонструється малюнок і дається завдання: розповісти якомога більше за сюжетом малюнка

Бесіда за ситуаціями економічного характеру

Мета проведення бесіди: *визначення наявності мінімальної економічної лексики в пасивному мовленні дітей; виявлення уміння пояснити ситуацію та запропонувати правильний варіант вирішення..*

Ситуація №1

Жили у селі два брати-близнюки. Один змалку визнавав тільки навчання, говорив «наука розуму надасть і в люди виведе». Не бажав зовсім до іншої праці залучатися. Не допомагав батькам, не вчився ремеслам. Нині не працює, а тільки в Інтернеті читає різну інформацію. Свого будинку не придбав, живе у батьківській хаті.

Другий брат живе за гаслом: «навчить робота, навчать люди, навчать книги». Намагається багато знати й багато вміти. Любить працювати й радитися з людьми. Будує хату для своєї родини, хоча й не один рік.

Ваша думка: як складеться життя кожного з братів у подальшому? Чому? Яку роль у цьому відіграє праця? Чи правильні прислів'я вживали брати стосовно своєї життєвої ситуації?

Ситуація №2

Одна родина заселилася у стареньку хату. У сім'ї були деякі кошти, щоб покращити господарство та й утримувати себе. «Тут і земля є, й сад, і господарство, - подумали батьки, - прогодують нас». Купили дорогого автомобіля, хоч їздити на ньому нікуди було. Купили найдорожчий телевізор, бо не гірше як у людей хотілося жити. Восени біда – сильним буревієм дах пошкодило, заливає хату дощовою водою. Вже й на телевізор ллє дощ. Кинулись батьки – немає коштів дах поремонтувати. Чому? Неначе усі кошти тільки у господарство вкладали.

Ваша думка: яку увагу приділяли батьки господарству? А покупкам? Чи знали вони про стан даху? Чи економно вони вели господарство?

Бланк спостереження

за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх)

<i>Предмет спостереження</i>	Уміння елементарної економічної діяльності й поведінки				
	<i>вид сюжетно-рольової гри</i>	Уміння проводити бартер (оцінка попиту й виконання пропозиції)	Адекватна оцінка обсягу праці та якості продукту	Уміння вести переговори (ввічливе спілкування)	Уміння виконувати економічну дію (купувати – продавати)
Магазин					
Транспорт					
Овочевий ринок					
Ярмарок					
Супермаркет					

Анкета для вихователів

Шановні працівники ЗДО!

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

1. П. І. П.
2. Ваша освіта
3. Ваш педагогічний стаж років
4. Зазначте, будь-ласка вікову групу ЗДО з якою Ви працюєте...

Блок 1

(визначення обізнаності вихователів проблемою економічного виховання дошкільників)

1. Розкрийте сутність поняття «економічне виховання дошкільників»? _____
2. Що впливає на ефективність процесу економічного виховання дошкільників?
 - 1) Виховання у сім'ї;
 - 2) Ефективна діяльність педагогів ЗДО;
 - 3) Вплив предметно-розвивального середовища в ЗДО.
 - 4) Використання в практиці ЗДО широкого спектру ігор з елементами початкової економіки.
3. Які із засобів економічного виховання Ви вважаєте найбільш ефективними?
 - 1) Сюжетно-рольові ігри;
 - 2) Дидактичні ігри
 - 3) Художню літературу;
 - 4) Ігри-стратегії;
 - 5) Етнопедагогіку (народну педагогіку);
 - 6) Працю;

Власний варіант _____

Блок 2

(стосовно використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні старших дошкільників)

4. Якою мірою Ви використовуєте основи етнопедагогіки в економічному вихованні дітей?
 - 1) Великою;
 - 2) Достатньою;
 - 3) Недостатньою.

5. Яким Ви визначаєте рівень власного володіння методикою економічного виховання дошкільників?
 - 1) Високим;
 - 2) Належним
 - 3) Низьким.
6. Яку увагу Ви приділяєте економічному вихованню дітей у власній практиці?
 - 1) Велику;
 - 2) Достатню;
 - 3) Недостатню.
7. Які із засобів етнопедагогіки Ви використовуєте з дітьми найчастіше:
 - 1) Прислів'я;
 - 2) Приказки;
 - 3) Загадки;
 - 4) Казки;
 - 5) Пісні;
 - 6) Етносвята.

Блок 3

(стосовно використання засад етнопедагогіки в економічному вихованні дошкільників)

8. Оцініть рівень співпраці ЗДО з родинами вихованців з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку:
 - 1) Високий;
 - 2) Достатній;
 - 3) Належний;
 - 4) Недостатній.
9. Як часто батьки виявляють ініціативу співпраці з ЗДО з питань економічного виховання дітей?
 - 1) Дуже часто;
 - 2) Не дуже часто;
 - 3) Майже ніколи.
10. Наскільки у родинах вихованців, на Вашу думку, використовується етнопедагогічні засади економічного виховання дітей?
 - 1) Достатньо використовуються;
 - 2) Недостатньо використовуються;
 - 3) Не обізнаний у цьому питанні.
11. Які труднощі Ви зустрічаєте в організації спільних із сім'ями дітей форм економічного виховання? _____

Анкета для батьків

використовується для визначення використання у сім'ї засад етнопедагогіки, передачі дитині економічного досвіду, який містять твори національного фольклору та дитячої паремії

Шановні батьки!

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми економічного виховання дітей засобами народної педагогіки

1. Чи цікавиться Ваша дитина домірними до віку економічними питаннями?
 - 1) Так;
 - 2) Іноколи;
 - 3) Майже ніколи;
 - 4) Ніколи.

 2. Чи обговорюються у Вашій родині спільно з дитиною питання, пов'язані із економічністю, заощадженнями ?
 - 1) завжди;
 - 2) за умовами;
 - 3) майже ніколи.

 3. Яким чином Ви привчаєте дитину до ведення домашнього господарства?
 - 4) Прошу допомогти з покупками;
 - 5) Привчаю заощаджувати;
 - 6) Обговорюємо разом сімейний бюджет.
- Власний варіант _____

4. Чи використовуєте Ви у спілкуванні з дитиною або в будь-яких доречних ситуаціях прислів'я, загадки, потішки економічного характеру?
 - 1) Так;
 - 2) Іноколи;
 - 3) Майже ніколи;
 - 4) Ніколи.

5. Якщо так, то чи впливають ці елементи народної мудрості на подальші дії та економічну поведінку дитини?
- 1) Так;
 - 2) Навряд чи;
 - 3) Не задумувався над цим питанням;
6. Чи роз'яснюєте Ви дитині незрозумілі їй місця у казках, де описані певні економічні ситуації:
- 1) завжди;
 - 2) майже завжди;
 - 3) майже ніколи.
7. Чи берете Ви участь у виховних заходах економічного спрямування, які проводяться у садочку та яке ваше ставлення щодо цього:
- 1) Беру участь залюбки, мені це цікаво;
 - 2) Беру участь за прохання вихователя, бо поважаю його;
 - 3) Беру участь тільки щоб підтримати дитину;
 - 4) Брав(-ла) участь один раз і вважаю це достатнім;
 - 5) Не брав(-ла) участі свідомо ніколи.

**ТВОРИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ,
ЯКІ ДОЦІЛЬНО ВИКОРИСТОВУВАТИ В ЕКОНОМІЧНОМУ
ВИХОВАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

На основі джерела <https://vseosvita.ua/>

1. Твори, які розкривають зміст потреб людини та варіанти їх задоволення (використання грошей, виготовлення товарів, користування послугами, рекламою тощо). До цієї групи належать такі прислів'я та приказки: «Добрий товар сам себе хвалить,» «Де працює машина, там не болить спина», «Добре там живеться, де гуртом сіється й орється», «Де руки й охота, там іде робота».
2. Твори, які розкривають зміст і значення праці людей (спеціальності й атрибути їхньої праці). До цієї групи відносять такі прислів'я та приказки: «Хто влітку гайнує, той взимку голодує», «Посіяв вчасно, то родить рясно», «Зароблена копійка краще краденої гривні» та інші.
3. Твори, які розкривають зміст і значення праці людей (спеціальності й атрибути їхньої праці). До цієї групи можна віднести такі прислів'я та приказки: «Хто влітку гайнує, той взимку голодує», «Посіяв вчасно, то родить рясно», «Зароблена копійка краще краденої гривні» тощо.
4. Твори, які дають зрозуміти значення таких морально-економічних якостей особистості, як економність, дбайливість, доброзичливість, практичність тощо. Наприклад, це прислів'я та приказки «Працелюбство – грошове дерево; бережливість – скатертина-самобранка», «Хоч стареньке, аби чистеньке», «Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачемо» тощо.

Казки

1. Такі, в яких розкриваються важливі суперечки та боротьба добра зі злом, бідності з багатством, ліноців з працьовитістю. Так, наприклад, у казці «Як чоловік і ведмідь газдували» описується кмітливість

працьовитого чоловіка, котрий провчив ведмедя, який хотів, нічого не зробивши, жити в достатку. На занятті з економічного виховання зі старшими дошкільниками з теми «Потреби тварин» вихователь може запропонувати дітям пригадати казки, у яких йдеться про потреби тварин («Коза в заячій хаті», «Рукавичка», «Сірко» тощо.

2. Такі, в яких розкриваються важливі суперечки та боротьба добра зі злом, бідності з багатством, лінощів з працьовитістю. Так, наприклад, у казці «Як чоловік і ведмідь газдували» описується кмітливість працьовитого чоловіка, котрий провчив ведмедя, який хотів, нічого не зробивши, жити в достатку. На занятті з економічного виховання зі старшими дошкільниками з теми «Потреби тварин» вихователь може запропонувати дітям пригадати казки, у яких йдеться про потреби тварин («Коза в заячій хаті», «Рукавичка», «Сірко»). У казці «Названий батько» розповідається про ставлення багатіїв до бідних.

Прислів'я та приказки, тісно пов'язані з трудовою діяльністю дітей: «Землю прикрашає сонце, а людину – праця», «У праці – краса людини», «Якщо хочеш старість спокійну мати, мусиш змолоду гарно працювати», «Коріння праці гірке, але плоди – солодкі», «Щоб людиною стати, треба працювати», «Праця – ключ до щастя», «Щастя не в хмарах ховається, а працею здобувається» та ін.

Порівняння на економічну тематику: «Багатий як осінь», «Бережись як вогню», «Будь багата, як земля, здорова, як вода, весела, як весна, робоча, як бджола», «У мене стільки грошей, як у жаби пір'я», «У гурті робити, як згори бігти» тощо.

Коліскові пісні, що визначають те, що навколо всі працюють (і котик, і півник, і курочка, і кізонька) та поважають лише тих, хто любить працювати: «Не вчись, котику, красти, а вчись робити – черевики шити, та й недорогії – по три золотії. Будуть люди купувати, будуть тебе шанувати».

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ

Гаманець

(Українська народна казка)

Жили собі чоловік і дружина, і була у них пара волів, а у сусідів візок. Як настане, бувало, неділя, або свято якесь, то й бере собі хто-небудь з них волів і воза, їде до церкви чи в гості, а на наступну неділю — інший, так між собою і ділилися.

Ось раз баба і каже старому, чії воли були:

— Одведи волів на базар і продай, а ми собі купимо коней і віз, будемо самі по неділях до церкви і до родичів їздити. Та й то сказати — адже сусід свій візок не годує, а нам доводиться годувати,

Накинув мотузку старий волам на роги і повів. Веде дорогою, наздоганяє його людина на коні.

— Здоров!

— Здоров! — А куди ти волів ведеш?

— Продавати. .

— Проміняй мені волів на коня.

— Згода!

Проміняв він волів на коня, їде на коні. А тут назустріч йому веде людина на ярмарок корову.

— Здоров! — Здоров!

— А куди це ти їдеш?

— Вів я на ярмарок волів продавати, та на коня проміняв.

— Проміняй мені коня на корову.

— Згода!

Помінялися. Веде він корову, а тут чоловік свиню жене.

— Здоров!

— Здоров! -,

— А куди це ти корову ведеш?

— Так вів я на ярмарок волів, та на коня проміняв, а коня на корову.

— Проміняй мені корову на свиню.

— Згода!

Жене він свиню, а тут чоловік веде вівцю. Розпитали один одного.

— Проміняй свиню на вівцю.

— Згода!

Жене вже дід вівцю, а тут людина несе продавати гусака. Розпитали один одного.

— Проміняй вівцю на гуску.

— Згода!

Пройшов дід трохи з гускою, несе чоловік півня. Розговорилися.

— Проміняй гуску на півня.

— Згода!

Несе дід півня, а тут знайшов чоловік на дорозі порожній гаманець. Розговорилися.

— От знайшов я гаманець, даси півня за гаманець!

— Згода!.

Заховав дід гаманець, йде собі на ярмарок. Підходить до міста — треба переїжджати річку на поромі, а йому за перевіз заплатити нічим. Перевізники йому кажуть:

— Даси хоч цей гаманець, то перевеземо. Віддав він.

А стояв там чумацький обоз. Як дізналися у нього чумаки, за що він виміняв гаманець, почали над ним сміятися.

'— Що тобі,— кажуть,— жінка за це зробить?

— Та нічого! Вона скаже: «Слава Богу, що хоч сам живий вернувся».

От і побилися вони об заклад: коли скаже дружина так, віддадуть йому чумаки всі дванадцять навантажених возів та ще з батогами на додачу. Вибрали одного з обозу і послали до його старої.

Ось приходить- він.

— Здрастуйте!

— А ти про свого старого чула?

— Ні, не чула.

— Та він волів на коня проміняв.

— От добре! Воли недорого коштують, як-небудь і зберемося купити.

— Та й коня проміняв на корову.

— Це ще краще: буде в нас молоко.

— Та й корову на свиню проміняв.

— І то добре: будуть у нас поросяточки, а то як Пасха або свято яке, все купувати доводиться.

— Та й свиню на вівцю проміняв.

— І то добре: будуть у нас ягняточки та шерсть, буде мені що на Спаса прясти.

— Та й вівцю проміняв на гуску.

— І то добре: будуть у нас крашанки і пір'я.

— Та й гуску на півня проміняв.

— О, це ще краще! Буде півник вранці співати, нас на роботу будити.

— Та й півня на"гаманець проміняв.

— І це добре. Як хто що заробить — він, або я, або діти,— в гаманець складати будемо.

— Та він і гаманець-то за перевіз віддав.

— Ну що ж, слава Богу, що хоч сам живий вернувся.

Ось чумакам і нічого робити — віддали вони йому всі дванадцять возів.

Казка про липку і зажерливу бабу

Жили собі дід та баба. Вони були дуже вбогі. От баба і каже:

— Ти б старий, пішов у ліс та вирубав липку, щоб було чим протопити.

— Добре,— каже дід. Узяв сокиру та й пішов у ліс.

Приходить дід до лісу, вибрав липку. Тільки що замахнувся сокирою, щоб рубати, коли чує — липка каже людською мовою.

— Ой, не рубай мене, чоловіче добрий, я тобі в пригоді стану!.

Дід з переляку і сокиру опустив. Постояв, подумав та й пішов додому.

Повертається додому та й розповідає про свою пригоду. А баба й каже:

— От який же ти дурень! Піди зараз же до липки та попроси конячку з возом. Хіба ми ще не находились з тобою?

— Та як так, то й так,— каже дід. Надів шапку та й пішов. Приходить до липки та й каже:

— Липко, липко, казала баба, щоб ти дала нам коняку з возом. . — Добре,— каже липка,— іди додому.

Повернувся він додому, а біля хати стоїть віз, і конячка біля його прив'язана.

— Бач, старий,— каже баба,— тепер і ми люди. От тільки хата наша от-от завалиться. Піди, старенький, попроси ще й хату. Може, дасть.

Пішов дід до липки, попросив і хату. «Добре,— каже липка,— іди додому».

Приходить дід до двору і не пізнає: замість старої хати стоїть нова, гарна хата.

Радіють обоє, як діти.

— А що, старий, якби ти попрохав ще й худоби та птиці. -Тоді, здається, вже й нічого нам не треба.

Пішов дід до липки, попросив худоби і птиці. «Добре,— каже липка,— іди додому».

Приходить дід і не нарадується. Повен двір худоби і птиці. - Ну, тепер уже нам більш Нічого не треба,— каже дід.

— Ні, старенький, ще піди попроси й грошей.

Пішов дід до липки і попросив гроші. «Добре,— каже липка,— іди додому».

Приходить дід, а баба сидить за столом і золоті гроші в купки складає.

— Треба,— каже,— Ще, щоб усі люди боялися, бо ми ж багаті. Піди, старий, до липки, попроси, нехай зробить так, щоб нас усі люди боялись.

Пішов дід до липки, попрохав дід липку, щоб Так зробила. «Добре,— каже липка,— іди додому».

Повернувся дід додому, а там у них повно війська та поліції, і все їх охороняють. Але старій і цього мало..

— Що ж,— каже вона,— треба ще, щоб усі люди в селі були нашими батраками, бо чого ж нам більше хотіти — все ж у нас є.

Пішов дід до липки та й просить, щоб зробила вона так. Довго мовчала липка, а потім каже: «Іди додому, зроблю ще вам останнє».

Повернувся дід додому, аж глядь: нічого нема, стоїть та сама стара хата і баба коло неї. Так покарала липка за те, що ненажерлива баба хотіла людей батраками зробити!

Як Іван гроші знайшов

(Українська народна казка Гуцульщини)

Був собі бідний Іван і був багатий жид. Іван все піде до жида, позичить грошей, а потому відробляє. Кілко жид скаже, тільки він і робить. Але подумав собі Іван:

«Агій, та я вже такий старий, і жид мене обманює. Я би пішов трохи до школи та навчився би хоть рахунків». І зібрався й пішов, до школи. Приходить Іван.

Питають його:

— Що є?

А він каже:

— Та я хочу ходити до школи.

— Вже пізно вам.

І вінвернувся додому.

Другої днини іде Іван знов. Уже пораніше. Приходить і каже:

— Я прийшов до школи. Кажуть йому вчителі:

— Вже пізно, Іване, до школи.

Вертається Іван та й думає: «Та коли ж я маю навчатися?» Встав він уночі, ще темно, і йде до школи третій раз. Іде, коли дивиться, щось на дорозі чорніє. Він копнув ногою, а то скринька. Забрав він ту скриньку і повернувся додому.

Подивився в скриньку, а там гроші:

Іван дуже втішився, уже не йде до жида боргувати. Ходить собі в місто купувати, що треба. Але здивався йому жид та й каже:

— Чуєш, Іване? Чому ти не приходиш до мене? Я тобі все позичав, ти мені робив. З тебе добрий робітник.

А він каже;

— Та я найшов гроші. Мені вже не треба в тебе позичати.

— А де ти найшов гроші? ;

— Та на дорозі в чорній скриньці.

— То буди мої гроші.

— А я звідки знаю, що то твої гроші?

Подає жид Івана на суд. Приходить у суд і говорить:

— Іван знайшов мої гроші. Я загубив, а він знайшов. Питають Івана:

— Ти знайшов гроші?

— Знайшов.

— А коли ти знайшов їх?

— Та як ходив до школи.

— Е,— каже суддя,— то було, жиде, давно, то не твої гроші були. То ще, може, тебе й на світі не було. Видиш, Іван від тебе старший.

І суд більше ту справу не розбирав. Жид програв.

Про гроші

(Українська народна казка)

У народі є багато легенд і казок про гроші. Ходить така казка і в нашому селі.

Колись давно люди думали, що гроші, закопані в землю, принесуть велике щастя. І вони думали, що викопавши їх, розбагатіють.

В селі жив тайний дід Сандик, про якого казали, що він закопав на своїй землі клад.

По селу пішов слух про це і люди заздрили йому.

Одного разу два чоловіки пішли ніччю добувати клад, а цей дід Сандик був у десятичній білій сорочці та штанах. Прийшов до цих чоловіків і каже:

— Хлопці, щоб до ранку ця яма була загорнена.

Крутнув і пішов від них. Вони копали і нічого не найшли. Каже один до другого:

— Ти знаєш, то були гроші. Треба було лопатою вдарити і вони були б посипалися.,

— А, може, то Сандик. Підемо узнаємо.

Прийшли до хати, постукали, а діда Сандика жінка відкрила і питає:

— Що ви, хлопці, хочете?

Ті питають:

— А де Сандик?

Жінка каже:

— Такий слабий лежить.

— Ну як слабкий, то ми пішли. Прийдемо взавтра.

Цей дід почув та бистренько на гору, ліг під стріху і слухає, що вони балакають. А вони стоять і сперечаються:

— Я ж тобі казав, що то гроші. Ти ж бачиш, що Сандик слабкий. Треба було вдарити добре і були б посипалися гроші.

Дід зліз і каже бабі:

— Бач, що було. Були б мене вбили. Думали, що це до них гроші балакають.

Після цього дід рішив переховати клад. Пішов уночі на скалу і почав копати.

Раптом зірвався сильний вітер, почувлися дивні голоси і дід злякався. Тут з'явився великий крук і заговорив до діда:

— Не трогай гроші, бо вони прокляті. І той хто зачепить їх, помре страшною смертю.

В діда Сандика з переляку відібрало мову, і він більше ніколи не говорив про гроші. Кажуть старі люди, що гроші мають велику силу мовчання.

Зароблена копійка

(Казка)

У якомусь селі жив собі коваль, і у нього був один син. Він нічого не робив, оскільки у коваля був слуга-молотобоець, який у всьому йому допомагав. Син зростав, вже пройшло йому дванадцять років, а до роботи не береться, та і його І не заставляють. Не раз батьку спадала думка, що час уже сина привчати до роботи, адже дорослий вже. Про це він дружині своїй нагадував. А та казала:

— Ще встигне напрацюватися, хай ще підросте. Одного дня батько не витримав і говорить своїй дружині:

— До яких пір сина годуватимемо? Хай береться до роботи, а якщо ні, то весь свій масток передам слугі, оскільки він чесно у нас працює вже не перший рік.

Дружина говорить:

— Ні, не так зробимо. Я його відправлю, хай йде сам гроші заробляти. Потім крадькома, щоб її чоловік не знав, вийняла з гаманця два рублі, дала синові та говорить:

— Увечері принесеш батьку ці гроші і скажеш, що ти їх заробив.

Син пішов вранці в місто, прогуляв цілий день, а увечері повернувся додому і говорить батьку:

— Я сьогодні заробив два рублі,— і показує гроші.

. — Нумо, дай сюди ці гроші. — Узяв їх, поглянув і кинув у вогонь. Гроші згоріли, а хлопчик і з місця не рушив. Йому не шкода було їх, оскільки зароблені вони не, своєю працею. Син пішов до матері та почав говорити, що батько ті два рублі кинув у вогонь. А мама тоді говорить:

— Синочку, це не жарти, йди і своєю працею зароби гроші, оскільки батько, видно, знає, що це були не твої гроші.

Хлопчик зрозумів, що так справа не пройде, зібрався і пішов у місто. Скрізь шукав роботу, але ніхто його не приймав. Лише перед обідом абияк найнявся вантажити мішки із зерном, потім пиляв дрова, колов, працював без передиху. Через деякий час вже і мозолі з'явилися на руках. Надвечір насилу заробив шість рублів одними копійками. Приходить додому, дає батьку і говорить:

— Батько, я заробив гроші.

Батько узяв їх і знову шпурнув у вогонь. Хлопчик кинувся до вогню і почав хапати звідти копійки. Батько дивиться і говорить:

— Синок, не хапай. Тепер я бачу, що це ти їх заробив. Але відповідай мені, чому ти не хапав паперові гроші, коли я вперше кинув у вогонь?

— Яз мамою хотів в,ас обдурити, але не вдалося. І мені тих грошей не шкода було, оскільки я їх не заробив. А тепер знаю, як важко дістається зароблена своєю працею копійка.